

Araştırma Makalesi/Research Article

Osmanlı İdarî Sistemi İçerisinde İstanbul Rum Patrikhanesi'ne Bağlı Metropolitlerin Görevleri

Filiz Yaşar Keskin*

(ORCID: 0000-0002-0652-2542)

Makale Gönderim Tarihi
20.06.2023

Makale Kabul Tarihi
07.09.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Yaşar Keskin, F., "Osmanlı İdarî Sistemi İçerisinde İstanbul Rum Patrikhanesi'ne Bağlı Metropolitlerin Görevleri", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/2 (Eylül 2023): 1987-2037.

APA: Yaşar Keskin, F. (2023). Osmanlı İdarî Sistemi İçerisinde İstanbul Rum Patrikhanesi'ne Bağlı Metropolitlerin Görevleri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 1987-2037.

Öz

Osmanlı Devleti'nde, Ortodoks Rum Patrikhanesi'nin hiyerarşik düzeni içinde yer alan görevlilerden biri metropolitlerdi. Metropolitler, patrikhanenin yetki alanı içindeki farklı bölgelerde bulunan kiliselerin ve cemaatlerin idaresinden sorumluydular. Dini ayinlerin düzenlenmesi ve yönetilmesi, dini eğitimin verilmesi, kilisenin yönetimi ve mülklerin idaresi, rahiplerin denetimi ve aralarındaki iç disiplinin sağlanması gibi çeşitli görevleri yerine getirmekteydiler. Bu makalede, İstanbul Rum patrikhanesine bağlı metropolitlerin Osmanlı dönemindeki görevleri ve ilişkileri incelenmektedir. Araştırmada, dönemin kaynaklarına dayalı olarak XVIII. yüzyıldaki durum analiz edilmiştir. Metropolitler, Osmanlı idari yapısı içinde ve patrikhane bünyesinde hem dini ve sosyal hem de idari hizmetlerde bulunan kişilerdi. Patrikhane

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, filizyasar@gmail.com.
Assist. Prof. Dr., Mersin University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Turkey.

sisteminin bir parçası olarak metropolitler, ruhani görevlerin yanı sıra vergi toplama ve toplumsal dengeyi koruma gibi ruhani olmayan görevleri de yerine getiriyorlardı. Bu bağlamda metropolitlerin rolü sadece dini liderlikle sınırlı olmayıp, aynı zamanda toplumun farklı alanlarında önemli görevleri yerine getiren bir konuma sahipti. Bu çalışma kapsamında, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'na bağlı Osmanlı Arşivlerindeki çeşitli tasniflere ait özgün belgeler titizlikle incelenmiş ve sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde tarihsel analiz yöntemi kullanılarak derinlemesine araştırmalar yapılmıştır. Elde edilen bulgular, mevcut literatürle birlikte değerlendirilmiş ve bilimsel bir perspektifle sunulmuştur.

Bu incelemeler ışığında, metropolitlerin kurumsal düzeyde ruhani, toplumsal ve yönetsel nitelikte yetkilere sahip oldukları Osmanlı kaynaklarından tespit ve teyit edilmiştir. Patrikhane ve merkezi devlet arasındaki ilişkileri doğrultusunda görevlerini yerine getirirken, her iki otoriteye karşı sorumluluk taşıdıkları gözlenmektedir. Metropolitlerin atamaları, patrikhanenin ve devlet merkezinin onayı ile gerçekleşiyordu ve bu onaylarla resmi bir görevli statüsü elde ediyorlardı. Bu durum, metropolitlerin hem ruhani hem de resmi niteliklere sahip olduklarını doğrulamaktadır. Metropolitler, patrikhanenin otoritesi altında faaliyet gösteriyor ve kilisenin kararlarını ve politikalarını uyguluyorlardı. Ayrıca, Osmanlı devletinin merkezi bürokrasisiyle dolaylı bir ilişkiye sahiptiler. Ancak Osmanlı düzeninde merkezi otoritenin her aşamada hissedilir niteliği, bu dolaylı ilişkiyi her an doğrudan bir temasa dönüştürebilir bir zeminde tutmaktaydı. XVIII. yüzyıl Osmanlı idari kurumları ile kilise kurumları arasındaki işbirliğinin arttığı bir süreçte metropolitlerin bu tür görevlerinin öne çıkması dönemin gelişmeleriyle örtüşen bir durumdu.

Sonuç olarak, Osmanlı idari yapısı içerisinde metropolitler yalnızca patrikhaneye karşı sorumluluk üstlenmiş olan görevliler değil aynı zamanda merkezi devlete karşı da sorumlulukları olan yetkililerdi. Osmanlı toplumunda hem dini hem de resmi bir rol üstlenen önemli figürlerdi. Hem patrikhaneye doğrudan ilişkileri hem de Osmanlı devletiyle dolaylı ilişkileri aracılığıyla toplumun dini ve sosyal hayatını düzenlemekte etkiliydiler. Bu ikili ilişki, metropolitlerin çift yönlü sorumluluklarının doğasından kaynaklanmaktadır. Bu ilişki biçimi, metropolitlerin kurumsal niteliklerinin şekillenmesinde etkili olan ve aynı zamanda Osmanlı toplumunun karma yapısında merkezîyetçi bir düzenin yansımalarını gösteren önemli faktörlerden biridir.

Anahtar Kelimeler: Metropolit, Gayrimüslim, Rum Ortodoks, Ruhban, Patrikhane.

The Duties of Metropolitans Affiliated with the Istanbul Greek Patriarchate within the Ottoman Administrative System

Abstract

In the Ottoman Empire, one of the officials within the hierarchical structure of the Orthodox Greek Patriarchate was the metropolitans. Metropolitans were responsible for the administration of churches and communities in various regions within the jurisdiction of the patriarchate. Their duties included organizing and managing religious ceremonies, providing religious education, overseeing the administration of the church and its properties, supervising the priests, and maintaining internal discipline. This article examines the roles and relationships of metropolitans affiliated with the Istanbul Greek Patriarchate during the Ottoman period. The research analyzes the structure in the XVIIIth century based on contemporary sources. Metropolitans were individuals who served in both religious and administrative capacities within the Ottoman administrative system and the patriarchate. As part of the patriarchal system, metropolitans not only fulfilled religious duties but also performed non-religious tasks such as tax collection and maintaining social balance. Thus, the role of metropolitans extended beyond religious leadership, encompassing significant responsibilities in various aspects of society. For this study, original documents from various classifications in the Ottoman archives of the State Archives of the Presidency of the Republic of Turkey were meticulously examined, and in-depth research was conducted using the historical analysis method based on cause and effect relationships. The findings, along with the existing literature, were evaluated and presented from a scholarly perspective.

Based on these investigations, it has been determined and confirmed from Ottoman sources that metropolitans held institutional authority at the spiritual, social, and administrative levels. While fulfilling their responsibilities in line with the relationships between the Patriarchate and the central government, they carried responsibilities towards both authorities. The appointment of metropolitans was subject to the approval of the Patriarchate and the central government, granting them an official status. This confirms that metropolitans possessed both spiritual and official qualities. They operated under the authority of the Patriarchate, implementing its decisions and policies. Additionally, they maintained an indirect relationship with the central bureaucracy of the Ottoman state. However, the pervasive nature of central authority in the Ottoman system meant that this indirect relationship could readily evolve into direct contact. During the XVIIIth century, as cooperation between Ottoman administrative institutions and church institutions

increased, the prominence of such roles for metropolitans aligned with the developments of the period.

In conclusion, within the Ottoman administrative structure, metropolitans were not solely responsible to the Patriarchate but also held obligations towards the central government. They played significant roles as influential figures assuming both religious and official functions in Ottoman society. Through their direct relations with the Patriarchate and indirect connections with the Ottoman state, they effectively regulated the religious and social life of the community. This duality in their responsibilities derived from the nature of their role, shaping their institutional attributes, and reflected the centralizing tendencies of the Ottoman society's complex structure.

Keywords: Metropolitan, Non-Muslim, Greek Orthodox, Clergy, Patriarchate.

Giriş

Merkezî bir yönetime sahip olan Osmanlı, birbirinden farklı toplulukların bir arada bulunduğu tipik bir imparatorluk toplumuna sahipti. Bu doğrultuda yüzyıllar boyunca bünyesinde Müslümanların yanı sıra Hıristiyan ve Yahudi gibi farklı dinlere mensup unsurları da bulundurmıştu. Osmanlı imparatorluğu'nda, İslam hukukunun zimmet anlayışının sosyal dokuya entegrasyonu sayılabilecek ve adına millet veyahut da cemaat sistemi denilen toplumsal organizasyon biçimi karşımıza çıkmaktadır. Millet sisteminde, dini teşkilatlanmanın ve dini liderlerin önemli bir rolü vardı. Bu sistem, farklı dini ve etnik grupların kendi ruhani liderleri tarafından yönetildiği ve kendi iç işlerini düzenlediği bir yapıydı. Ortodoks Hristiyanlar da bu sistemin bir parçasıydı ve İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi, bunun merkezi olarak büyük bir etkiye sahipti. Osmanlı devleti bürokrasisi ile ilişkileri düzenlerdi ve aynı zamanda kültür ve eğitim merkezi olarak da rol oynardı¹. Fener Rum Patriği, Ortodoks Hristiyanların dini lideri olarak görev yapardı, kilisenin başkanı olarak hukuki ve idari yetkilere sahipti.

¹ Patrikhane'nin ve Patriğin millet sistemi çerçevesinde analizi için bkz. Theodore Papadopoulos, "Orthodox Church and Civil Authority", *Journal of Contemporary History*, 2/4, (1967), s. 201-229; Paraskevas Konortas, "Tarihi Uzlaşma'dan Entente Cordial'e?: İstanbul Ortodoks Patrikhanesi ile Osmanlı İdaresi Arasında İdeolojik ve Siyasi Amaç Birliği (15. Yüzyıl Ortası – 16. Yüzyıl Sonu)", çev: Yaman Aksu, *Tarihî, Siyasi,*

XVIII. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu içindeki ekonomik ve toplumsal değişimlerin etkisiyle İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi, önemli dönüşümler yaşadı. Bu doğrultuda patrik artık sadece milletbaşı değil aynı zamanda kamu yararının ve düzenin koruyuculuğu rolünü üstlenen bir görevliydi.² Kurumsal hiyerarşi içerisinde bu niteliğin diğer ruhani liderlerin görev ve yetkilerine de yansımış olması kaçınılmazdı. XVIII. yüzyılda metropolitlerin görev ve yetkileri ve bunları uygulama biçimleri bu konjonktürel gelişmelerin gözlenebileceği bir arenadır. XVIII. yüzyıl Osmanlısı yerelleşme unsurlarının gözlemlendiği fakat aynı zamanda merkezi yapıdan ödün verilmediği bir dönemdi. Osmanlı toplumu, tecrit edilmiş insan topluluklarının değil, bir arada yaşayan farklı din mensuplarının bulunduğu bir yapıydı. Osmanlı'nın bu karma dokuya merkezîyetçi yapısını ne kadar yansıttığı sorgulanabilir, ancak bu konuda otonomiye olanak verdiğini söylemek de güçtür. Osmanlı'daki sosyal yapıyı çözümleyebilmek için toplumdaki her katman üzerinde derinlemesine inceleme yapmak gerekmektedir. Buna katkı sağlayacağı düşünülerek bu çalışmada, Hristiyan toplumundaki işleyişin daha iyi anlaşılabilmesi bakımından metropolitler üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Metropolitler, Osmanlı'da Hristiyan Ortodoks topluluklar arasındaki ruhani liderlerden biriydi ve kilise teşkilatlanmasının en eski üyelerindendi. Bu uzun süreçte dönemsel gelişmelere yenik düşmeden etkin kalmayı başarmışlardı. Bu araştırma makalesinde, XVIII. yüzyıla ait kaynaklardan hareketle metropolitlerin görevleri ve görevlendirilme

Dinî ve Hukukî Açısından Ekümenik Patrikhane, (der: Cengiz Aktar), İstanbul, 2011, s. 27-69. Ayrıca bkz. Richard Clogg, "The Greek Millet in the Ottoman Empire", *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, (ed.: B. Braude – B. Lewis), Cilt: I, New York – London, 1982, s.185-207; Benjamin Braude, "Foundation Myths of the Millet System", *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, (ed.: B. Braude – B. Lewis), Cilt: I –New York – London, 1982, s. 69-88.

² Patriğin ve dolayısıyla patrikhanenin bu değişimi bir anlamda yeni düzene adaptasyon olarak değerlendirilebilir. Patrikhane bünyesindeki metropolitlerin de bu durumdan etkilenmiş olduklarını düşünmek yanlış olmayacaktır. Elif Bayraktar Tellan, XVIII. yüzyıl gelişmeleri çerçevesinde patrikhane bünyesindeki değişimleri ve Patrik Kyrillos V. Karakallos dönemini Fenerliler ve Archonlar gibi aktörlerin rolüyle birlikte ayrıntılı olarak değerlendirerek bu sürece yönelik son derece dikkat çekici tespitlerde bulunmuştur. Bkz. Elif Bayraktar Tellan, *The Patriarch and the Sultan: The Struggle for Authority and the Quest for Order in the Eighteenth-Century Ottoman Empire*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.

koşulları incelenerek onların o dönemdeki kurumsal niteliklerine dair çözümlenmeler yapılmıştır. Çalışmanın temel sorusu, metropolitlerin XVIII. yüzyılda nasıl bir kurumsal nitelik taşıdıklarıdır.

Sözlük anlamıyla metropolit, “Ortodoks ruhanî reislerin dinî ve içtimaî mevkileri yüksek olanlar hakkında kullanılan tâbirdir”.³ Bunlar, Osmanlı’da Rum ve Ermeni Hıristiyan topluluklarının dini liderleri arasındaydı ve patrikhane bünyesinde yer alırlardı.⁴ Osmanlı, topraklarındaki Hıristiyan topluluklarını kilise teşkilatı ve ruhani liderlerin dini yetkileri doğrultusunda kendi sistemine uyumlulaştırmıştı.⁵ Metropolitler, patrikhane tarafından ruhani bir lider olarak görevlendirilirken aynı zamanda kendilerine birtakım yönetsel, hukuki ve iktisadi yetkiler de tanımlanıyordu. Bu makalede, metropolitlerin görevleri, bu göreve nasıl geldikleri, ne tür ilişkiler kurdukları ve bu ilişkilerin onlara kurumsal bir nitelik kazandırıp kazandırmadığı analiz edilmiştir. Bu çalışmanın kaynaklarını Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesinde bulunan Osmanlı Arşivlerinin; Cevdet, Ali Emirî, İbnülemin, Bâb-ı Asafi Mühimme Defterleri tasniflerindeki belgeler oluşturmaktadır. Bu belgelerden elde edilen veriler, analitik bir sorgulamadan geçirilerek sebep-sonuç bağlantısı ile yorumlanarak, tarihsel yöntemle kurgulanıp değerlendirilmiştir.

Bu amaçla ilk olarak; metropolitlerin Osmanlı sisteminde nasıl yer aldıkları, sonrasında ne gibi görev ve yetkilerinin olduğu incelenmiş, ardından görevlendirilme ve atanma prosedürleri tespit edilmiştir. Bu tespitler doğrultusunda onların kurumsal nitelik taşıyan görevliler olup olmadıkları tartışılmıştır.

³ “Velâdika” da denilmektedir. Çoğulu metropolitân. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, Ankara, 1993, s. 494.

⁴ Bu çalışmada incelenen metropolitler, Rum Ortodokslarla sınırlı tutulmuştur. Dolayısıyla Ermeni metropolitler, bu çalışmanın dışında tutulmuştur.

⁵ Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet sistemi Mit ve Gerçek*, İstanbul, 2004, s. 59. Kenanoğlu, devletin, gayrimüslimleri idare etmek için kilise teşkilatında yer alan dini liderler aracılığıyla uyguladığı bu sistemi iltizama benzetmektedir. “Pişkeş” uygulamasında bunun ayrıntılarını tartışmaktadır.

Osmanlı'da Metropolitik

Pagan Roma ile uzun süren bir mücadelenin ardından önce serbest bırakılan ve kısa bir süre sonra da resmi din haline gelen Hıristiyanlık⁶, Roma'nın değişim rüzgârlarıyla şekillenmişti: IV. yüzyıl sonlarında Roma, çift merkezli bir yönetime dönüşürken bir süre sonra Hıristiyanlık da paralel bir gelişim çizgisi takip etti. Sonunda Hıristiyan kilisesi Doğu – Batı olarak ayrıldı. Bu ayrım Ortodoks ve Katolik mezheplerini doğurdu. Ortodoksluk Doğu'yu merkez edindi. Burada gelişen Ortodoksluğun şekillenmesinde teolojik etkenler kadar kültürel etkenler de rol oynuyordu. Doğu Roma'nın egemen olduğu coğrafya Helenistik dönemden beri Grek mirası ile şekillenmişti. Bu nedenle o coğrafyada serpilip büyüyen Ortodoksluk üzerinde Grek kültürünün etkisi büyüktür.⁷ Fakat Ortodoks kültür tek başına Grek kültür ile açıklanamaz. Buna Roma Hıristiyan kültürünü ve kilise faktörünü de eklemek gerekir.

Batı Kilisesinden ayrılıp teolojik gelişim seyrini ondan farklılaşarak ortaya koyan Ortodoks kilisesi, bu süreçte kurumsal yapısını yukarıda

⁶ Hıristiyanlık 313'te Milano Fermanı ile Roma topraklarında serbestçe yayılabilme imkanı buldu. Sonrasında İmparator Konstantin'in radikal kararı ve İmparator Theodosius'un desteği ile 391'de Hıristiyanlık, imparatorluğun resmi dini haline geldi. Bu konularda ayrıntılı bilgi için bkz. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev: Fikret Işıltan, Ankara, 1981; Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XVII, s. 334; Fortescue, *The Orthodox Eastern Church*, London, 1911; Yorgo Benlisoy – Elçin Macar, *Fener Patrikhanesi*, Ankara, 1996. İmparator Konstantin zamanındaki gelişmeler için bkz. D. F. Wright, "Constantine the Great", *The New International Dictionary of the Christian Church* (ed. J. D. Douglas), Michigan, 1974, s. 255, 256. M. Süreyya Şahin, "Fener Rum Ortodoks Patrikhânesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XII, s. 342-348.

⁷Önce başkentini (Konstantinopolis) ardından kendi kilisesini kuran Doğu Roma, Ortodoksluk patrikhanesini kurana kadar geçen sürede (VI.- XI. yüzyıllar) Batı Roma'dan farklılaşmayı başarmıştı. Bu süreci daha ayrıntılı incelemek için bkz. John Anthony McGuckin, *The Orthodox Church: An Introduction to its History, Doctrine, and Spiritual Culture*, John Wiley & Sons, 2010; Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (2000), s. 309-325; Victor Roudometof, "From Rum Millet to Greek Nation: Enlightenment, Secularization, and National Identity in Ottoman Balkan Society, 1453-1821" *Journal of Modern Greek Studies*, 16/1 (1998), s.11-48; Ernst Benz, *The Eastern Orthodox Church: Its Thought and Life*, Routledge, 2017; Mehmet Aydın, "Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27/1 (1986), s. 123-148; G. Georgiades Arnakis, "The Greek Church of Constantinople and the Ottoman Empire", *The Journal of Modern History*, XXIV/3 (1952), s. 235-250.

bahsedilen kültür ve kurumlar üzerine oturtmaya çalıştı.⁸ 1. İznik Konsil'inden (325) itibaren Hıristiyan kilisesi hiyerarşisi oluşmaya başlamış, ruhban sınıfı da bu hiyerarşi içinde şekillenmişti. Başlangıçta başpiskopos (başepiskopos) ve piskopos (episkopos) şeklinde sınıflandırılmıştı. Eyaletlerin merkezinde başpiskoposlar, vilayetlerin merkezinde ise piskoposlar bulunuyordu.⁹ Zamanla, kilise hiyerarşisi içerisinde ruhban sınıfı çeşitlenmişti¹⁰. Metropolitler, bu hiyerarşinin önemli figürleriydi. Metropolit, kilise teşkilatı içerisinde belirli bölgelerde çeşitli sorumlulukları yerine getirmek üzere görevlendirilmiş olan din adamlarına verilmiş olan bir unvandır. Bunlar, piskoposlar arasından seçilir. "Metropolit" terimi ilk kez, yukarıda bahsedilen İznik Konsilinde kullanılmıştı. Metropolitliği düzenleyen ve ona resmiyet kazandıran ilk adım bu konsil tarafından atılmış, sonraki dönemlerde hukuki, idari, ruhani nitelikleri kanun ve düzenlemelerle şekillenmişti. Bu unvanı alan piskoposun görevlendirildiği idari bölgeye metropolitlik merkezi denirdi. Metropolit olarak atanan piskopos, aynı idari birime bağlı daha küçük yerleşim yerlerindeki diğer piskopos ve papazların lideri sayılmaktaydı. Metropolitler, patrikhane bünyesinde görevlerini icra ederlerdi. Bu doğrultuda patrikler, metropolitleri kutsama yetkisine sahip en büyük otorite idi ve aynı zamanda görevlendirildikleri yerde metropolitlerin otoritelerini kullanma biçimlerini denetleme yetkisine de sahiplerdi. Metropolit, idari yetkilerine rağmen dini hiyerarşide

⁸ Ortodoks Kilisesi, Batı Roma'dan farklılaşma çabasıyla Grekçe'ye ve Grek kültürüne sarılmış, papalığa karşı patrikhaneyi kurmuş ise de ondan bir "mirası" yanında taşıdı. Çünkü Patrikhanesinin ismi -Yavuz Ercan'ın "Doğu Roma'dan armağan kalan isim" şeklinde tanımladığı- *Rum Patrikhanesi* oldu. Yavuz Ercan, "Fener Ve Türk Ortodoks Patrikhanesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/8-9 (1967), s. 411.

⁹ İlk dönem kilisenin kurumsal yapısı Roma'daki idari yapılanmaya göre oluşturulmuştu. Buna göre eyaletlerin merkezinde (metropolis) sonraları "patrik" diye adlandırılacak olan başpiskoposlar, vilâyetlerin merkezinde de piskoposlar bulunuyordu. O dönemde toprakların tamamı Roma, İskenderiye, Antakya, Kayseri, Efes ve Ereğli olmak üzere altı büyük başpiskoposluğa ayrılmıştı. 380'de Hıristiyanlık bütün imparatorluğun resmî dini olduktan sonra ikinci ekümenik (evrensel) konsil (381), Yeni Roma piskoposunun doğu kilisesinde en yüksek, bütün Hıristiyan kilisesi içinde ise Roma piskoposu ile (papa) eşit mevkiye sahip bulunduğunu kabul etti. Bkz. Şahin, a.g.m., s. 342; Ostrogorsky, a.g.e., s. 55.

¹⁰ Episkoposluk sayısının artmasıyla ortaya çıkan idari ihtiyaç nedeniyle daha üst ve kapsayıcı makamlar ortaya çıktı. Birkaç piskoposluk bölgesi birleştirilerek eksarhlıklar oluşturuldu. Bunların başına bölgenin piskoposu, *eksarh* unvanıyla görevlendirildi. Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İstanbul, 2004, s. 31.

piskopos statüsünde kalmaya devam ederdi. Metropolitlik görevi sona erdiğinde piskopos olarak bu hiyerarşideki konumuna geri dönerdi.¹¹ Bu da, metropolitliğin ruhani liderliğin yanı sıra kilise teşkilatlanması içerisinde idari bir görev olduğunu göstermektedir.

Bizans Döneminde dini (Hıristiyan) temsilcilik vasfı ile öne çıkan İstanbul Rum Patrikhanesi'nin hiyerarşik yapısı, Osmanlı yönetimine geçince aynen korundu. Başpiskoposlar, doğrudan Patriğe bağlı kaldı. Metropolitler (Metropolit piskoposlar) Patriğe, piskoposluklar (episkopal) ise metropolitlere bağlıydı. Bizans döneminde olduğu gibi piskoposlar, piskoposluk bölgelerinin rahipleri tarafından seçilirken, metropolitler piskoposlar tarafından seçilirdi ve seçimler Patrikhane tarafından onaylanırdı¹². Patrikhanenin en yetkili organı olan Kutsal Sinod (Sen Sinod)¹³, Hristiyan kilisesinin ve topluluğunun düzenleyici ve karar verici mekanizması olarak büyük bir öneme sahipti. Her şeyden önce Patrik, hala Sinod tarafından seçiliyordu. Bu meclis, üst düzey metropolitlerden oluşurdu ve bu metropolitler patrik seçiminde önemli

¹¹ Metropolit, piskoposlar arasından seçilirdi. 325 yılından itibaren metropolitlerin yetkileri ve hangi düzey piskoposun bu unvanı kullanabileceği konusunda kurallar konulmaya başlanmıştır. Zamanla büyüyen kilise teşkilatıyla birlikte metropolitliğin işleyişinde de detaylandırmalar yapılmıştır. Antakya, İskenderiye, Kudüs ve Roma Patrikhanelerine ek olarak İstanbul Patrikhanesinin oluşturulmasıyla kilise organizasyonun daha da genişlediği görülmektedir. Bkz. G. R. Evans, "The Church in the Early Christian Centuries, Ecclesiastical Consolidation", *The Routledge Companion to the Christian Church* (ed: Gerard Mannion, Lewis S. Mudge), New York&London, 2008, s. 40; Steven Runciman, *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*, Cambridge, 1968, s. 21. Hıristiyan dünyasının tarihi merkezleri olarak kabul edilen bu patrikhanelerin kurulmasıyla kilise teşkilatında "pentarhi" (beşbaşlı) sistemi başlatılmıştır. Bu dönemde (451) Roma ve İstanbul patrikliği birbirine denk kabul edilmiş, Asya, Pontus ve Trakya bölgeleri İstanbul Patrikhanesinin dini kontrolüne verilmiştir. İstanbul Patrikliği doğuda birleştirici bir misyon yüklenip etkinliğini arttırdıkça Papalık ile yetki çatışması yaşamaya başlamıştır. 1054 yılındaki restleşmeden sonra doğu ve batı kiliselerinin ayrılması üzerine İstanbul Ortodoks dünyasının merkezi haline geldi. Macar, a.g.e., s. 33, 35. Bizans döneminde genişleyen sınırlarla birlikte bünyesindeki piskoposları, taşra ve merkez kiliselerinde metropolit unvanı ile vazifelendirerek işleyişin devamını sağladı.

¹² Runciman, a.g.e., s. 178.

¹³ "Synod"; yetkili kilise meclisidir. "Konsil" de denir. R. H. Nichols, "Synod", *An Encyclopedia of Religion* (ed. V. Ferm), New York, 1945, s. 756.

rol oynuyorlardı. Bizans'ta Sinod metropolitleri patriklik görevi için üç aday belirleyip imparatorun onayına sunuyorlardı. Bu yapı Osmanlı'da da devam etmişti¹⁴. Bu kez onay makamı Osmanlı sultanı idi. ¹⁵ Sinod, Patrik ile birlikte tüm dini organizasyonun, piskoposların, kiliselerin ve manastırların kontrolünü sağlamakla kalmıyor, Piskopos atamalarından dini yargılamalara, topluluk içi düzenlemelerden kilise mülklerinin yönetimine kadar birçok konuda etkin rol oynuyordu. Aynı zamanda dogmatik meselelerden ticari davalara kadar geniş bir yelpazede yetkiye sahipti. Ayrıca, Sinod meclisinin kararları ve destekleri, Patriğin yetkilerinin ve otoritesinin arkasında yatan temel güç kaynağıydı. Patrik ve Kutsal Sinod arasındaki bu işbirliği, kiliselerin yönetimi, ibadet, ritüel ve uygulamalar, hukuki meseleler gibi çok çeşitli konuda merkezi bir karar organı olarak işliyordu. Bu yönüyle, Kutsal Sinod, sadece kilise içi meseleleri değil, aynı zamanda cemaatin yaşamını ve düzenini

¹⁴ Bizans Döneminde Patrikhane, imparatorluk kilisesi haline gelerek iktidarın güdümüne girmişti. Patrik, İmparatorun atadığı veya onayladığı biri olurdu. Patrik seçimi için İmparatorun emri ile metropolitler Ayasofya'da toplanıp üç aday belirlerdi. Onay alması durumunda bu üç adaydan biri patrik seçilirdi. Buna karşın imparator dilerse bunların dışında birini de atayabilirdi. Macar, e.g.e. s. 38; John Mason Neale, *A History of Holy Eastern Church Part I General Introduction*, London, 1850, s. 58. İmparatorlar, genellikle Kutsal Sinod'un tercihinə saygı göstermişlerse de patriğin belirlenmesinde siyasi otoritenin etkisinin daha baskın olduğu görülmüştür. Salih İnci, "Osmanlı Dönemi Fener Rum. Patriklerinin Seçimi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 22/1 (2022), s. 30. Osmanlı'da patrikhane, "Ortodoks Rum Cemaatinin temsilcisi" olarak önemli bir misyon üstlenmişti. Ayşe Özil, *Anadolu Rumları: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek*, (çev. Ali Özdamar), İstanbul, 2016; Konortas, a.g.m., s. 27-69. Bu konuda son söz padişahın olsa da patrik adayını belirleme yetkisi nedeniyle Sinod oldukça etkili bir mekanizmaydı. Bu güç sayesinde Osmanlı yetkililerinin patrikhanenin iç işleyişine müdahalesinin önüne geçilmiş olduğu düşünülmektedir. Runciman, a.g.e. s. 178 vd.

¹⁵ Zamanla Osmanlı'da seçkin ve nüfuz sahibi Rum soylularının da patriğin belirlenmesinde etkili olduğu belirtilmektedir. Salih İnci, "a.g.m., s. 8-14; Elif Bayraktar Tellan, "The Patriarchate of Constantinople and the 'Reform of the Synod' in the 18th Century Ottoman Context", *Chronos*, 39 (2019), s. 7-22; Tellan a.g.t., 1862 Patriklik Nizamı ile patrik seçimi daha kurumsal bir zemine oturmuştur. Bu konudaki ayrıntılı bilgi için bkz. Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, *1862 Rum Patriklığı Nizamı Çerçevesinde Fener Rum - Ortodoks Patrikhanesi*, İstanbul, 2010.

şekillendiren bir unsura dönüşmüştü.¹⁶ Piskoposların atama ve görevden alınmaları Kutsal Sinod'un tavsiyesine dayanıyordu. Sultan'ın onayının gerekliliği dışında Sinod'un desteği olmadan bu tür kararlar alınamıyordu. Patriklik kararları, Kutsal Sinod'un desteklemediği sürece bağlayıcı olmuyordu. Bütün bunlar, Sinod'un kilise yönetiminde etkin bir varlığının olduğunu göstermektedir. Üstelik oybirliğiyle bir Patriği görevden alabilme hakkına sahipti¹⁷. Bütün bu yetkiler, Sen Sinod'a seçilen metropolitler aracılığıyla yürütülürdü. Bu da, üst düzey metropolitlerin önceki dönemlerde elde ettikleri önemli konumlarının Osmanlı döneminde de devam ettiğini göstermektedir. Sinod meclisindeki metropolit sayısı zaman içinde farklılık göstermiştir. XVIII. yüzyıl ortalarında buradaki metropolit sayısı sekizdi¹⁸. Yüzyılın sonlarına doğru metropolit sayısı ona çıkarılmıştı¹⁹.

Osmanlı'daki Ortodoks ruhban sınıfı, İstanbul Rum Patriğinin bünyesinde: piskopos, papaz, keşiş, diyakoz²⁰ şeklinde bir hiyerarşik sıralamaya sahipti²¹. Bunlar, *dikey ilişki* diye tanımlanan birbirine ast-üst

¹⁶ Runciman, a.g.e., s.170-174. XIX. yüzyıla gelindiğinde patriklik idaresinde yapılmak istenen düzenlemelerin önemli bir kısmını önceki dönemden kalan yapılanmalar şekillendirmiştir.

¹⁷Patriğin seçimi kanunsuz kabul edilmişse veya göreve uygun olmadığı kesin olarak kanıtlanmışsa Sinod, Patriği görevden alma hakkına sahipti. Runciman, a.g.e., s. 170.

¹⁸ Theodore H.Papadopoulos, *Studies and Documents Relating to the History of the Greek Church and People under Turkish Domination*, Aldershot, 1990, s. 57.

¹⁹ Tellan, a.g.t., s. 224. XIX. yüzyılda patriklik idaresindeki değişim ve bu değişimi doğuran tarihsel altyapıya yönelik analizler için bkz. Ayşe Özil, *a.g.e.* Sen Sinod'a seçilme hakkı belirli kilise bölgelerinin metropolitlerine aitti. Bu kiliseler ileride zikredilmiştir.

²⁰ Diyakon şeklinde de ifade edilir.

²¹ Bu yapı günümüzde de bu şekilde devam etmektedir. Bugün, Ortodoks Kilisesinde devam eden ruhbanlık makamları, bu makamdaki din adamlarının seçimi, vasıfları ve görevleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Nadide Şahin, *Hıristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008. s. 57-62. Piskopos, papaz, diyakoz şeklindeki bu makamlar ilk kilise teşkilatından beri bulunmaktadır. Piskopos statüsü kıdem, deneyime ve göreve göre metropolit, başpiskopos, eksarh şeklinde sınıflandırılmaktadır. Patrik bu makam sıralamasının en tepesindeki isimdir. Din adamları arasında en yaygın olanlar ise papazlardı. Rahip terimi papaz ile aynı anlamda kullanılsa da yaygın olarak İslam dini dışındaki din adamları için kullanılır. Bu makalede "rahip" sözcüğü "din adamı" manasında kullanılmıştır.

sorumluluğuyla bağlı bir ilişki içerisindedirlerdi.²² Bu ilişki, kilise bünyesinde ve onun denetimindeydi. Bu da ruhban sınıfına kurumsal bir nitelik kazandırıyor. Bu nedenle çalışmamızda metropolitlerin kilise bünyesindeki görevleri ve görevleri doğrultusundaki ilişkileri değerlendirilerek kurumsal niteliklerine dair tespitlerde bulunulmuştur. Diğer yandan ruhban sınıfına kurumsal nitelik kazandıran bir diğer ilişki, merkezle yani devletle olan ilişkileriydi. Osmanlı, kuruluş yıllarından itibaren Hıristiyan din adamlarıyla resmi ilişkiler kurmuştu. Padişahın 1399 yılında Antalya metropolidini yeniden görevlendirmesi bu konuda bilinen en eski temastır.²³ İstanbul'un fethi öncesinde Osmanlı topraklarındaki metropolitlerin İstanbul Ortodoks Patrikliği ile ilişkileri zayıftı.²⁴ İstanbul'un fethinden sonra II. Mehmet, Sinod tarafından seçilmiş olan Gennadios'u Fener Rum Patrikhanesinin başına getirerek burayı Osmanlı sisteminin bir parçası haline getirmişti.²⁵ Böylece Rum Ortodoks ruhban sınıfı, kilise kurumsal kimliği haricinde devlet mercileriyle olan ilişkileri dolayısıyla bir kurumsal kimlik daha kazanmış oldu. Yukarıda da bahsedildiği üzere XVIII. yüzyıla gelindiğinde devlet-patrikhane arasındaki kurumsal ilişki daha da belirgin hale gelmişti.

Ortodoks Rum Kilisesi bünyesindeki yetkililerden biri olan metropolitler, önemli liderlik görevlerini üstlenen piskoposlardır. Metropolitler, Rum Ortodoks Kilisesi'nin hiyerarşik yapısında üst düzey rahiplerdi ve patrikhanenin yetki alanı içindeki farklı bölgelerde bulunan

²² Kilise teşkilatının hiyerarşik ilişkileri dikey ve yatay olarak tanımlanmaktadır. Dikey ilişki hiyerarşik sorumluluğa dayalıdır. Yatay ilişki ise farklı coğrafyalardaki başpiskoposluklarla olan ilişkiyi tanımlamaktadır. Bu ilişkilerin ayrıntılı değerlendirmesi için bkz Kenanoğlu, a.g.e., s. 27-130.

²³ 1399 yılında I. Bayezid Antalya metropolitini yeniden atamak suretiyle tayin etmişti. Ayrıca I. Mehmed ve II. Murad döneminde yine Antalya metropolitlerine dair de belgeler bulunmaktadır. Halil İnalıcık, "The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans", *Turcica*, 21-23 (1991), s. 415.

²⁴ Cemaatin adli, malî, ruhanî ve eğitime ait işleri yerel rahip ve metropolitlerin sorumluluğuna bırakılmıştı. İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1985, s. 998.

²⁵ Teamüller gereği Kutsal Sinod'un Ayasofya'da toplanıp Gennadius'u patrik adayı olarak seçmesi gerekirdi. Runciman, a.g.e., s.169. Patrik atamaları konusunda değerlendirmeler için bkz. İnalıcık, "The Status Of The Greek Orthodox.."a.g.m., s. 407-436; Yavuz Ercan, Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Turhan Kitabevi, Ankara 2001, s. 95-124; Nuri Adıyeko, "Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi", *Yeni Türkiye*, 60 (2014), s. 1-13.

kiliselerin ve cemaatlerin idaresinden sorumluydular. Bunlar, bölgelerindeki kiliselerin ve cemaatlerin dini ayinlerini düzenlemek ve yönetmekle görevliydi. İlahilerin okunması, duaların yapılması ve kutsal komünyonun (Eucharist) dağıtılması gibi ayinlerin organizasyonunu sağlamak metropolitlerin dini sorumlulukları arasındaydı. Ayrıca, metropolitler, kilisenin yönetimi ve mülklerinin idaresiyle ilgileniyorlardı. Kilise mülklerinin korunması, bakımı ve gerekli onarımlarının yapılması metropolitlerin sorumlulukları arasındaydı. Kilise yapılarının güvenliği ve düzeni de onlara bağlıydı. Metropolitler aynı zamanda rahiplerin denetiminden ve iç disiplinin sağlanmasından sorumluydular. Yeni rahip atamaları yapmak, rahiplerin eğitim ve rehberliklerini yürütmek, kilise hizmetlerinin düzenli ve düzgün bir şekilde yürütülmesini sağlamak metropolitlerin görevleri arasında yer alıyordu. Metropolitler, Rum Ortodoks Kilisesi'nin toplumsal görevlerini de yerine getiriyorlardı. Diğer dini topluluklarla diyalog kurma, toplumsal sorunlara müdahale etme ve Rum Ortodoks cemaatinin temsilini sağlama gibi görevler metropolitlerin sorumlulukları arasındaki diğer vazifelerdi. Böylece, metropolitler toplumun dini ve sosyal hayatına etkili bir rol oynuyordu²⁶. Esasında metropolit unvanına sahip olan piskoposları tek bir *sınıf* olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Metropolit dediğimiz kişiler arasında Sinod meclisi üyeliğine yükselerek patrik seçimi veya azli konularında söz sahibi olacak kadar yetkili kişiler bulunuyorken aynı zamanda taşrada kilise teşkilatı içerisinde idari merkezlerin yetkilisi olarak bulunan kişiler de vardı. Bunlar dini hiyerarşide başpiskopos ve piskopos şeklinde sınıflandırılmıştı. Sinod meclisi üyeleri başpiskopos statüsündeydi. Devletin genişlemesiyle İstanbul Rum Patrikhanesi bünyesindeki metropolitlerin de sayısı zaman içinde artmıştı. XVIII. yüzyıl ortasına geldiğinde patrikhane hiyerarşisinde 61 metropolitlik merkezi

²⁶ Kilise teşkilatı içerisinde metropolitlerin niteliği, görevleri ve bu niteliklerinin gelişim süreci ile ilgili bkz. John Binns, *An Introduction to the Christian Orthodox Churches*, Cambridge, 2002; John Anthony McGuckin (ed), *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, 2011;; Miltiadis Konstantinou, *The Eastern Orthodox Church: A Brief History*, Oregon, 2013; George C. Papageorgiou, *The Ecumenical Patriarchate and the Greek Nation*, İstanbul, 1992; Runciman, a.g.e; Dimitrios Stamatopoulos, *The Ecumenical Patriarchate under Ottoman Rule*, İstanbul, 1998.

bulunuyordu²⁷. Bunlar arasında Kayseri, Efes, Marmara Ereğlisi (İraklia), Kapıdağ (Kyzikos), İznik, İznikmid, Kadıköy ve Terkos (Derki) metropolitliklerinin öne çıktığı görülmektedir²⁸. Bunlardan İstanbul'a yakın olan metropolitliklerin zaman içerisinde prestij ve güç bakımından öne çıktığı görülmektedir. Yüzyılın ortalarından itibaren patrikhanenin yönetsel yapısında ciddi değişimlere yol açan olaylarda bu metropolitlerin etkili oldukları görülmektedir. 1741 yılında bir grup metropolitin başlattığı süreç, 1752'de binlerce kişinin patrikhaneden saraya yürüyüşüyle gerçekleşen "darbe" ile devam etmiş ve 1763'te "gerontismos" olarak bilinen metropolitlerin yetkilerinin genişletilmesiyle Patrikhane'de, kurumsal ve yönetsel değişiklikler meydana getirmişti. Bu sürecin sonunda Patrikhane, sadece Patrik nezdinde değil, Patrik ve Sinod'un bir araya geldiği bir kurum olarak, Osmanlı sarayı önünde temsil edilmeye başlandı. Sonuç olarak, Kutsal Sinod, Patrik ile birlikte resmi karar mekanizmasının daha görünür bir parçası haline geldi²⁹. Sonuç olarak (statüsü ne olursa olsun)

²⁷ H. İnalçık, millet sistemine yönelik kaynaklar üzerine yaptığı çalışmasında, XVIII. yüzyıldaki piskoposluklar ve başpiskoposluklarla beraber metropolitlik merkezlerinin listesini yayınlamıştır. O dönemdeki metropolit merkezleri için bkz. İnalçık, Halil, "Ottoman Archival Materials on Millets", *Christians and Jews in The Ottoman Empire, The Functioning of A Plural Society*, (ed. B. Braude-B. Lewis), C. I, New York, 1982, s. 444-446. XIX . yüzyıla gelindiğinde bu merkezlerin daha da artmış olduğu görülmektedir. Demetrius Kiminas, o dönemdeki metropolitlik merkezleri üzerine derinlikli bir çalışma yapmıştır. Metropolitlik merkezleri ve görevli metropolitlerin kataloğu için bkz. Demetrius Kiminas, *The Ecumenical Patriarchate: A History of Its Metropolitanates with Annotated Hierarch Catalogs*, I, USA, 2009, s. 50 vd.

²⁸ Kiminas, a.g.e., s. 19.

²⁹ 1741 yılında bir grup metropolit, elde ettiği bir ferman ile Patriği seçme hakkına sahip olmuştu. Böylece Patriğin, Marmara Ereğlisi, Kapıdağ, İznikmid, İznik, Kadıköy metropolitleri tarafından seçileceği kararlaştırıldı. Bu değişiklik, metropolitlerin Patrikhane kararlarında artan etkinliklerinde önemli bir adım olmuştur. 1741 olayı, metropolitlerin güçlerini sağlamlaştırmak için attıkları ilk adım olarak kabul edilmektedir. Ancak, Patrik Kyrillos Karakallos dönemi (1752-1757), metropolitlerin güç kazanma mücadelesinde bir ara dönemdi. Kyrillos, metropolitlerle yaşadığı sorunlarda Osmanlı yöneticileri tarafından desteklenmişti. Eylül 1752'de binlerce kişi, Fener'deki Patrikhane'den saraya yürüyerek patrik değişimini amaçlayan bir eylem gerçekleştirmişti. Sonuçta Patrik Paisios II görevden alınıp yerine Kyrillos Karakallos getirilmişti. Bu sürecin son hamlesi "gerontismos" ile gerçekleşmiştir. İstanbul'daki üst düzey metropolitleri ifade eden "gerontismos" bu metropolitlerin patrikhane yönetiminde etkili olduğu bir süreç başlatmıştır. Bu yapı Osmanlı Rum Patriği nizamnamesine kadar etkisini sürdürmüştü. Elif Bayraktar Tellan, doktora çalışmasında

metropolitler, Osmanlı İmparatorluğu'nun değişen siyasi ve toplumsal koşullarına uyum sağlayarak konumlarını devam ettirmişlerdi. Bu nedenle İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinde farklı görevler üstlenebilir ve yerel koşullara göre hareket edebilirlerdi³⁰. Buna, dönemsel değişimlere uyumlu hareket etme niteliğini de eklemek mümkündür. Metropolitlik görevi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli dönemlerinde ve bölgelerinde değişikliklere uğramakla beraber kurumsal anlamda kilise teşkilatının sâdik bir parçası olarak kalmıştı.

Yukarıda da belirtildiği üzere metropolitler, kurumsal ilişki bakımından Osmanlı devleti ile en erken resmi ilişki içerisine girmiş olan ruhani liderlerdi. II. Mehmet devrindeki Metropolit kanunnâmesiyle³¹ metropolitlerin nitelikleri ve görevleri tanımlanmıştı. Bu doğrultuda Osmanlı bünyesindeki statüleri ve devlet nezdinde nasıl bir konumda oldukları daha net anlaşılabilir. Buna göre; metropolitlerin, Osmanlı öncesinde nasıl hareket ediyorlar ise Osmanlı yönetimi altında da o şekilde devam etmeleri kararlaştırılmıştı. Önceki yetkileri aynı şekilde tanınmıştı. Eskiden olduğu gibi bazı vergilerden muaf tutulmuşlardı. Örneğin ulak, cerehor, haraç, avâriz, tekâlîf-i dîvâniye gibi vergileri ödemekle mükellef değillerdi.³² Ayrıca kiliselere ait tarım arazilerini tasarruf etmeye devam etmişlerdi. Bunların dışında; kendi ibadet ve ayinlerini serbestçe devam ettirebileceklerdi.

Bu doğrultuda -yaptığımız araştırmada- ruhban sınıfında yer alan metropolitlerin hem patrikhane hem de devlet merkeziyle ilişkileri

bütün bu süreci tüm detaylarıyla değerlendirmiştir. Elif Bayraktar Tellan, a.g.t ve ayrıca bu süreci değerlendirdiği makalesi için bkz. Tellan, a.g.m., s. 7-22.

³⁰ Evgenia Kermeli Ünal, "The right to choice: Ottoman Justice vis-à-vis ecclesiastical and communal justice in the Balkans, 17h-19th centuries", *Journal of Semitic Studies*, 52/23 (2007), s. 165-211.

³¹ Metropolit Kanunnamesi diye kayıtlı olan belge "metropolit beratı sureti"dir ve nitekim bu ifade belgede de yer almaktadır. Ahmet, Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, C. I, İstanbul, 1990, s. 406.

³² "Ve buyurdum ki, ba'del-yevm anda *metropolit* olub '*Utrukûhum fîmâ yedinûn*' mûcebince kendü resimlerin ve ayinleri nese, eyle ede ve mezkûr yerün ve nâhiyetün *babaslarına* [papaslarına fy] ve *kalyoroslarına* vesair *nasârâsına* bundan evvel midrebolid olanlar her ne veçhile midrebolidluk ederlerse ve kilise ve bağ ve bağçe ve tarladan her neye mutassarîf olurlarise, [olurlarise fy] bu dahi ana mutassarîf olub *ulakdan* ve *cerehardan* ve *harâcdan* ve bâki avarızdan ve *tekâlîf-i divaniden* evvelki midrebolidlar gibi mu'af ola" Akgündüz, a.g.e., s. 406.

incelenerek kurumsal nitelikleri anlaşılmasına çalışılmaktadır. Metropolitlerin kurumsal kimliklerinin oluşumunda görevlerinin ve görevleri ölçüğünde tanımlanan sorumluluk ve yetkilerinin belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımından iki farklı ilişki biçiminin bu üç unsuru (görev, sorumluluk ve yetki) şekillendirdiği tespit edilmiştir. Bu ilişkilerden ilki patrikhane ile ikincisi ise devlet merkeziyle olan ilişkileridir. Osmanlı arşivindeki belgeleri bu doğrultuda ele alıp incelediğimizde her iki ilişkinin birlikte yürütüldüğü en çarpıcı uygulamaların atama ve tayin konularında olduğu görülmüştür.

Metropolitlerin Görevlendirilmeleri ve Atanmaları

Metropolitlerin atamaları hiçbir tereddüde mahal vermeyecek şekilde net kurullarla belirlenmişti. Bu göreve gelecek kişi öncelikle Patrikhane tarafından seçilirdi. Metropolitlik görevine, rüştünü ispatlamış, saygın piskoposlar getirilirdi. Buna göre patrikhane ruhban sınıfı içerisinde liyakat sahibi rahipler (piskoposlar) arasından uygun adayı belirler ve bu kişiyi, metropolitlik görevine getirilmesi için patriğin onayına sunardı. Patrik, bizzat kendi mührü ve imzasını taşıyan resmi bir belge ile bu atamaya onay verirdi. Ardından metropolitin devlet merciinde de onay alması için merkeze bildirirdi. Merkezin de onayı ile atanırdı. Atamalarda metropolitlere merkezden berat verilirdi. Berat, bir memuriyete tayin, bir gelirden tahsis, bir şeyin kullanılma hakkı, bir imtiyaz veya muafiyetin verildiğini gösteren ve padişahın tuğrasını taşıyan belgeydi.³³ Bu anlamda "berat"ın, görevi resmileştiren ve aynı zamanda kurumsal hale getiren bir simge olduğu söylenebilir. Patrikler de beratla atanırdı. Halil İnalçık, İstanbul'un fethinden önceki ruhban (metropolit) atamalarında bile berat verildiğinden yola çıkarak II. Mehmet'in ilk Osmanlı patriği olan Genadios'a berat vermemiş olmasının düşünülemez olduğunu belirtir³⁴. Berat, metropolitlerin atanmasında son aşamaydı.

³³ Mübahat S. Kütükoğlu, "Berat", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. V., s. 472.

³⁴ H. İnalçık, bu beratın verilmiş olduğunu kuvvetle muhtemel bularak bir yangında yok olduğu iddialarını makul görmektedir, İnalçık, "The Status Of The Greek Orthodox ...", s. 415-416. Macit Kenanoğlu ise Fener Rum Patriği de dahil olmak üzere millet başlarına verilmiş beratların hiç birinin mevcut olmayışının yanı sıra sûretlerinin bile bulunmayışını sorgulayarak bu iddiaları eleştirir. Kenanoğlu, a.g.m., s.78-83.

Osmanlı arşivindeki belgeler, XVIII. yüzyılda metropolitlerin görevlendirilme prosedürünün hem patrikhane hem de merkezi bürokrasi tarafından yürütüldüğünü göstermektedir. Bu işleyiş Bizans döneminden beri aynı şekilde yürütülmekteydi. Osmanlı, bu süreci berat belgesi ile resmileştirmiş oldu. Piskoposlar için bu beratlar, sadece seçim sonucunu duyuran belgelerdi, ancak yönetsel açıdan patrik veya metropolit beratları, bölgedeki yerel otoritelerin özel haklarını, yöneticilerin taahhütlerini içerdiğinden önem arz ederdi.³⁵

Patrikhane, göreve uygun rahipleri belirler ve tayin ederdi ancak onay merci padişah idi. Atamanın tamamlanması için bütün aşamalardan geçmiş olan "aday"a padişahın onayı ile berat verilir. Bu nedenle göreve seçilen metropolit, önce patrikhaneye başvurup şahsına berat verilmesini talep ederdi. Bunun üzerine patrikhane, ilgili şahsa berat verilmesi için bürokratik işlemleri başlatırdı. Bunun için bizzat patrik, arzuhal yazarak durumu merkeze bildirip "berât-ı şerîf" talep ederdi. 1696 tarihli bir buyruldu, bu işleyişin nasıl yürütüldüğünü ortaya koymaktadır: Sakız adası Metropoliti Gregoryos görevden alınca (1696) yerine rahip Neyadiyos tayin olmuş, atama işlemi gereği şahsına berat verilmesi için Patrikhane'ye başvurmuştu. Bunun üzerine dönemin Patrik makamındaki başpiskopos Kalinikos durumu anlatan bir arzuhal yazarak saraydan berat talep etmişti.³⁶ Talebi onaylanan Neyadiyos beratını alıp Sakız Metropoliti olmuştu.

Arşiv kayıtları takip edildiğinde, Neyadiyos'un Sakız'da 18 yıl görev yaptığı anlaşılmaktadır. 18 yıl sonra ise Ereğli Metropolitliğine tayin olmuştu. Bunun üzerine (1714 yılında) Sakız'a yeni bir metropolitin atanması gerekmiş ve aynı prosedür takip edilmişti. Bu kez Yerasimos adlı rahip adaya metropolit olarak atanacaktı. Kural gereği, Yerasimos'un atamasının onaylanması için elinde berat olması gerektiğinden, şahsına berat verilmesi için tıpkı yıllar önce Neyadiyos'un yaptığı gibi patriğe başvurmuştu. Bunun üzerine o dönemin Patriği olan Kozmas, teamüller gereği, padişaha bir arzuhal yazarak rahip Yerasimos için berat verilmesini istemişti. Onay için merkeze gelen arzuhalin

³⁵ Örneğin, XVIII. yüzyılda İskenderiye Patriği'nin ataması için verilmiş beratın, eyaletteki Roma Katolik propagandasının bastırılmasına yardım sözü içerdiği belirtilmektedir. Runciman, a.g.e., s. 178.

³⁶ BOA, İE.TCT. 10, 1185.

üstüne Sadrazam tarafından yazılan telhis ile durumun özeti padişaha iletilmişti:

Arz-ı bendeleri budur ki

İstanbul ve tevâbi Rumiyân patriğinin arzuhalidir. Patrikliğine dâhil Sakız metropolidi olan Neyadiyos nam rahibe Ereğli metropolidliği verilüb Sakız metropolidliği mahlûl olmağla âtileri üzere mahall ve müstehak olan Yerasimos nam rahibe tevcîh ve yedine şurûtle berât-ı şerif ihsan buyurulmak bâbında inâyet ve rica ider kaleminden görüldükde zikrolunan Sakız metropolidliği Yerasimos rahibinin üzerinde olub ve altı bin akçe mîrî berât-ı pişkeşi olduğu derkenar olunmuşdur malûm-ı devletleri buyruldukdâ âdet-i pişkeşi teslim-i hazine olduktan sonra mezkûr Yerasimos rahibine tevcîh ve yedine şurûtle berât-ı âlişân ihsan buyurulmak bâbında emr-i fermân devletlü semâhatlü sultanım hazretlerindir³⁷

Böylece atama padişahın onayına sunulmuştu. Padişahın onayı ile atama tamamlanmıştı. Bu prosedürün önemli bir parçası “pişkeş” idi.³⁸Nitekim “Metropolit Kanunnamesi” olarak kabul edilen berat sureti

³⁷ BOA, C..ADL. 50/3013.

³⁸ Osmanlı Devleti’nde padişah başta olmak üzere sadrazam ve diğer devlet adamlarına, şehzadelere alt makamlardan takdim edilen hediyelere *pişkeş* denir. Padişaha ya da bir büyüğe hediye sunma geleneği olarak kuruluş döneminden beri mevcuttu. II. Mehmed döneminde ilk kez kanunnâmede de bahsi geçmektedir. XVII. yüzyıl sonlarında zorunluluk haline dönüşerek pişkeş geleneği hediye olma özelliğinden iyice uzaklaştı. Filiz Karaca, “Pîşkeş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, s.294; Fatma Ünyay Açıkgöz, “Osmanlı Devleti’nde Pîşkeş (XVII. yüzyıl)” *Turkish Studies*, 13/24, 2018, s. 290-292. Halil İnalçık, üst mevkîdeki birine hürmet ve sadakat simgesi olarak verilen, onun üstün otoritesinin ve himayesinin kabul edildiğini simgeleyen hediye anlamına geldiğini belirtir. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.114-115, 455. Bunun yanı sıra teknik bir terim olarak düzenli vergi ya da haraç, hükümdar tarafından idarecilere yüklenen düzenli olmayan vergi idi. Eyalet valilerinin de zaman zaman halktan pişkeş olarak vergi aldıkları belirtilmektedir. Bkz. Ahmet Nezihî Turan, “Bir Pîşkeş Defteri İçin”, *OTAM*, 13 (2002), s.60. Pişkeşin 16. ve XVII. yüzyıldaki amacı ve işlevi konusunda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Açıkgöz, a.g.m., s. 292 vd; Fatma Ünyay Açıkgöz, F. "154 Numaralı Pîşkeş Defterine Göre Padişah ve Şehzadelere Takdim Edilen İlmî Kitaplar (1675)". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2019): 155-168.

bunu belirterek başlıyordu³⁹. Beratın alınabilmesi için pişkeş adı altında bir ödeme yapılması gerekirdi. M. Kenanoğlu, metropolitin pişkeşi ödeyerek “ayınlerin gereği olan şeyi icra etme yetkisi kazandığını” belirtir.⁴⁰ Metropolitler pişkeş ödemesini doğrudan hazineye yapıyorlardı,⁴¹ patrik, ödeme pusulasını arzuhalle birlikte merkeze bildiriyordu. Yukarıda bahsi geçen atamada, Yerasimos’un verdiği pişkeş miktarı kayıtlıydı. Buna göre 6.000 akçe pişkeş vermişti. Ödemesi teyit edildikten sonra Padişah “emr-i şerif”i ile beratı ve dolayısıyla bu atamayı onaylamıştı. Pişkeş ödenmeden berat verilmezdi. Macit Kenanoğlu pişkeş uygulamasıyla ruhanî reislerin atanması yöntemini iltizama benzeterek bu duruma bir nevi “ruhanî (dinî) iltizam sistemi” demektedir. Buna göre pişkeşin ödenmesi ruhani liderlerin kendi cemaatleri üzerinde yetkilerini kullanabilmelerinin temel şartıydı.⁴²

İncelediğimiz belgelerde pişkeş miktarının değişiklik gösterdiği görülmektedir. Uzun zaman dilimleri içerisinde miktarın değişikliği anlaşılır bir durumdur⁴³. Zîra Halil İnalçık’ın belirttiği gibi pişkeş miktarı zaman içinde artma eğilimi göstermişti⁴⁴. Bu nedenle birbirine yakın

³⁹ “Nişân-ı hümayun ve misâl-i meymûn –Enfezehullâhu Te’âlâ yevmi yüb’asûn- hükmi oldur ki: Dârende-i misâl-i şerif Nâm keşîş hizâne[hazîne fy]-i âmireme... frengî flori pişkeş getürdüğü sebebden... *midrebolıdlığın(metropolitliğin) verdüm*”. Akgündüz, a.g.e., s. 406.

⁴⁰ Kenanoğlu, a.g.e., s. 83-84.

⁴¹ Pişkeş uygulaması sadece metropolitlere has değildi, patrikler de pişkeş ödüyorlardı. Kenanoğlu, onların, ödemeyi hazineye yaptığını ve bu sayede pişkeş uygulamasının kurumsallaştığını belirtir. Kenanoğlu, a.g.e., s. 85. İncelediğimiz kayıtlardan Metropolitlerin de aynı şekilde hazineye ödeme yaptığı görülmektedir.

⁴² Devlet, bu sayede bir kilise teşkilatının başında bulunan gayrimüslim ruhanî reislerin yetkilerini denetim altında tutabiliyordu ve aynı zamanda devlet idaresi ile uyum problemini halledebiliyordu. Kenanoğlu, a.g.e., 59-60; Macit Kenanoğlu, “Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Teb'anın İdaresinde Kullandığı Bir Yöntem Olarak “Ruhanî İltizam” Sistemi”, *DÎVÂN İlmî Araştırmalar*, 14 (2003/1), s. 76.

⁴³ Turan Açık, Trabzon metropolitleri ile ilgili yaptığı araştırmasında 1619 yılında Trabzon metropoliti olarak atanan İksenefon’un hazine-i âmireye nakit olarak 9.800 akçe, 1628’de Kirilos isimli rahibin 10.090 akçe, teslim etmiş olduğunu belirtir. Turan Açık, “Trabzon Rum Metropolitleri Hakkında Bazı Gözlemler (1610-1670)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, 4/10 (2017), s. 4, 6,

⁴⁴ Gennadios’tan itibaren metropolitlerin, padişaha pişkeş vermiş olduğu bilinmektedir. Bu uygulama patrikhane mensuplarının tüm katmanları için devam ederek gelenekselleşmişti. İnalçık, göreve gelme konusundaki rekabetin pişkeş miktarının artışında rol oynamış olduğunu muhtemel görür. Yunan Kilisesi'ndeki patriklik makamı

tarihlerde yapılmış metropolitlik pişkeşi ödemeleri incelenerek aynı dönemde belirlenmiş sabit bir miktarın olup olmadığı tespit edilmeye çalışıldı. Buna göre 1714-1717 gibi kısa bir zaman dilimindeki atamalar bu yönüyle incelendi. Osmanlı arşivi belgelerindeki kayıtlarda belirtilen yıllar arasında yapılmış ödemelerde birbirinden farklı miktarlar tespit edildi. 1714 yılında Sakız adasında ödenen pişkeşin 6.000 akçe olduğu belirtilmişti. İki yıl sonra (1716) Vidin metropolitliğine atanan Nikiforos adlı rahibin pişkeşinin daha düşük olduğu görülmektedir. Nikiforos'un ödediği pişkeş 5.400 akçe idi.⁴⁵ Bu iki rakam nispeten yakın ama aynı değildir. Bu iki tarihe en yakın bir başka bir metropolit pişkeşi, miktar olarak daha çarpıcı bir rakamdır. Buna göre; 1717'de Girit (ve çevresi) metropoliti olan Yerasimos pişkeş olarak 10.000 akçe ödemişti.⁴⁶ Birkaç yıl arayla tespit edebildiğimiz pişkeşlerden hareketle bu ödemede sabit bir miktar belirlenmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun, atanan metropolitin kıdemi ve atanılan yerin büyüklüğü ile ilişkili olduğu tahmin edilmektedir. Bunun yanı sıra metropolitlik makamı için artan rekabetle de ilgisi olduğu düşünülebilir⁴⁷. Buna göre pişkeş miktarı,

için var olan rekabetin diğer sahalara da yansımış olduğunu belirterek en yüksek teklifi verenlere görevin ihdas edilmesi eğilimi sonucunda, pişkeş uygulamasının devlet için bir gelir kaynağı olarak kabul edildiğini belirtir. İnalçık, Halil, "Ottoman Archival Materials ..."s. 437-449.

⁴⁵ Vidin Metropoliti Simon azledilerek yerine Nikiforos tayin edilmişti. BOA, C..ADL. 25/1476.

⁴⁶Girit metropoliti Konstantin'in görevine son verildikten sonra yerine Yerasimos adlı rahip atanmıştı. Bu atama sebebiyle pişkeş ödemek zorundaydı. BOA, AE.SAMD.III 148/14468.

⁴⁷Metropolitlik görevindeki din adamları kıdem bakımından birbirinden farklılık gösterirdi. Bizans döneminden itibaren metropolitlerin farklı gruplar altında toplandığı bilinmektedir. Patrikhane bünyesindeki piskoposlar, metropolitlerin (metropolit piskoposlarının) yönetimi altında gruplandırıldı. Özellikle yeni bir Bizans İmparatorluğu başkenti kurulduğunda, idari kolaylıklar gereği mevcut piskoposlukların sıralaması ve yetkileri yeniden düzenlenirdi. Bu şekilde, piskoposluklar ve metropolitler belirli bir hiyerarşi ve yetki yapılanması içinde sınıflandırıldı. Runciman, a.g.e., s. 21. Metropolitlik bölgelerinin ve kıdemlerinin birbirinden farklı oluşu görevlendirilen bölge için farklı pişkeşlerin belirlenmiş olma ihtimalini güçlü kılmaktadır. Bunun yanı sıra pişkeş ödemelerinde göreve gelmek isteyen piskoposlar arasındaki rekabet dolayısıyla en fazla pişkeş miktarını teklif edenin göreve getirilmede avantajlı oluşu, bu miktarın sabit olmayışının sebeplerinden biri olabilirdi. Turan Açık, Trabzon metropolitliğinde bir yıl süre ile yapılmış atamada 200 akçelik fark olduğuna dikkat çekerek bu durumun, pişkeş için yapılan açık arttırmada metropolitlik görevi için artan talep dolayısıyla, öncekinden daha fazla bir miktar verilmiş olması ihtimaliyle açıklamaktadır. Bunun yanı sıra Turan

döneme, görevlendirilen idari birime (metropolitlik bölgesinin büyüklüğüne, cemaatine ve gelirine)⁴⁸ göre değişiklik gösterdiği gibi göreve gelmek isteyen metropolitler arasındaki rekabete göre de artış göstermekteydi. Atama prosedürü pişkeş sonrasında berat verilmesiyle tamamlanıyordu. Elinde beratı olan metropolitin tayini resmi olarak gerçekleşmiş oluyordu.

Beratların başvurudan ne kadar süre içinde teslim alınması gerektiği konusunda kesin bir kural tespit edilememiştir. Fakat sipahi beratlarında⁴⁹ olduğu gibi geniş bir süre tanınmadığı tahmin edilmektedir. Çünkü belgelerden anlaşıldığı üzere atanan metropolit, beratını almadan göreve başlayamazdı. Bu nedenle tayin ve atamada görevlendirilen rahibin kısa süre içinde beratı elinde bulundurması gerekirdi. Nitekim 1691 yılında atanan rahip Ağnadyos [Gennadios], sâbık metropolit Kiryanos görevden alınır alınmaz kendisine “berât-ı şerîf” tevcih edilerek ataması tamamlanmıştı.⁵⁰ Ancak uygulamaların her daim bu derece dakik işlediğini iddia etmek güçtür. Zira imparatorluk genelinde o dönemlerde bürokratik işleyişlerin her zaman bu kadar sistematik ve hızlı olduğunu söylemek pek gerçekçi olmayacaktır.

Görevlendirmenin yenilenmesi durumunda berat da yenilenirdi. Yine 1691 yılında Manisa, Tire, Kuşadası, Güzelhisar, Urla, Menemen, Kula, Denizli ve kazaları için yeniden görevlendirilen metropolitlerin beratları

Açık, sonraki yıl yapılmış olan görevlendirmede metropolitlik bölgesinin iki idari birim daha büyümüş olduğunu da belirterek pişkeş miktarının artmış olmasında bu ihtimali de göz önüne almıştır. Açık, a.g.m., s.7. Bu durumda pişkeş miktarının belirlenmesinde idari birimin belirleyici olduğu ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır.

⁴⁸Her bir metropolitin ve piskoposun ödemiş olduğu pişkeş, görevlendirilmiş oldukları idari merkezin öneminin ve oradaki Ortodoks nüfusunun büyüklüğünün göstergesiydi. İnalçık, “Archival Materials...”, s. 447.

⁴⁹ Tezkireli timar denilen timarları tevcihten sonra sipahi, altı ay içinde, beratını almak zorundaydı. Aksi takdirde bu hakkından mahrum kalırdı Ömer Lütfi Barkan, “XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri”, *Türkiye’de Toprak Meselesi: Toplu Eserler I*, İstanbul, 1980, s. 888. Timar sistemindeki berat uygulamaları için bkz. Mehmet Doğan, “Osmanlı Timar Sistemi’nde Tevcih Prosedürü”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (2011), s. 1-11.

⁵⁰ BOA, AE.SAMD.II. 9/899.

yenilenerek görev süreleri uzatılmıştı.⁵¹ Aynı şekilde; Kapıdağ, Aydıncık, Gönen, Mihaliç, Karabiga, Lapseki, Sultanhisarı ve civarında görevli Metropolit Kirilos'un⁵², Konya, Akşehir, Bayburt, Niğde, Ereğli, Aksaray, Ürgüp ve Çamardı kazalarında görevli Metropolit Nazaryos'un⁵³ ve Rodos, İstanköy ve civarında görevli Rahip Partinyos'un⁵⁴ görevleriyle beraber beratları da yenilenmişti.

Metropolitlik görevlendirmelerinde becayiş yapıldığı da olurdu. 1658 yılında patriğin arzı ile Sakız metropoliti Yerasimos'un yerine rahip Tukan becayiş ile göreve gelmişti.⁵⁵ Becayışte de yine pişkeş ödenirdi. Sonrasında beratları verilir. Becayış yapacak metropolitlerin aynı yeterlilikte olmasına özen gösterilirdi.⁵⁶

Berat almış olmak, görevlendirmeyi meşru kılan bir husus olmasının yanı sıra, kendisine berat verilen kişiye resmiyet kazandıran bir unsurdu. Zîra elinde beratı olan kişi göreve atanmış olduğunu ve dolayısıyla resmiyetini ispatlardı. Bunu hak etmiş olması yeterli değildi, bu belgeyi muhakkak bulundurmak zorundaydı. Öyle ki bir şekilde beratı zayi olmuşsa (daha önce almış olmasına bakılmaksızın) derhal yenisi çıkartılırdı.⁵⁷ Örneğin 1690 yılında Halep (ve civarı) Metropolitliğini yürüten rahip Sanapoulos beratını kaybetmiş ve patrikhaneye durumunu bildirerek kendisine "berat-ı cedîd" verilmesi için başvurmuştu. Buna istinaden yeniden berat almıştı.⁵⁸ Berat yenilenirken pişkeş, de yeniden ödenirdi. Nitekim rahip Sanopoulos'un, tekrar pişkeş ödemek suretiyle beratını yenilediği görülmektedir.⁵⁹

Berat'ın yeniden alınmasını gerektiren bir diğer durum da padişah değişikliği idi. Berat, üzerindeki tuğranın sahibi olan padişahın saltanatı

⁵¹ BOA, AE.SAMD.II. 9/ 900.

⁵² BOA, AE.SAMD.II. 9 /901

⁵³ BOA, AE.SAMD.II. 9/ 898.

⁵⁴ BOA, AE.SAMD.II. 9/902.

⁵⁵ BOA.,İE.ML..17/1649.

⁵⁶ Aynı belge.

⁵⁷ Beratın kaybı halinde "zâyi"den olduğuna işaret edilerek yenisi verilir. Mübahat S. Kütükoğlu, "Berat", s. 472.

⁵⁸ BOA, İE.ML.. 34/3277.

⁵⁹ BOA, İE.ML.. 34/3277.

süresince geçerliydi. Bu nedenle *cülûs-ı hümayûnda* berat yenilenirdi.⁶⁰ 1690 yılı kayıtlarında, İznik metropoliti Yovanikos'un ve İzmir Metropoliti Lombardo'nun bu sebeple beratlarını yenilettikleri görülmektedir.⁶¹ Cülûs nedeniyle de olsa berat yenilemelerinde - yukarıdaki örnekte de olduğu üzere- pişkeş yeniden ödenirdi. Metropolitler, berat yenilemeleri gerektiğinde pişkeşi bir an önce ödeyerek bürokratik süreci uzatmamaya gayret gösterirlerdi. Örneğin, 1714 yılında Limni Metropoliti cülûs münasebetiyle beratının yenilenmesi için patrikhaneye başvurduğunda, pişkeşini ödemiş olduğunu özellikle belirtmişti.⁶² Vefat gibi beklenmedik durumlarda da aynı yaklaşım söz konusuydu. İşlerin aksamaması için prosedürün hızlı işletilmesine özen gösterildiği gözlenmektedir. 1685'te Ereğli metropoliti Yakobes'in vefatı üzerine atanan Bartelomiyos'un bir an önce pişkeşini ödeyerek beratını alması istenmişti. Nitekim Bartelomiyos tayin olunca derhal pişkeşini ödemişti.⁶³

Metropolitler belirli bir süreliğine atanırdı. Görev süresinin sona ermesi durumunda ya yeniden atanır ya da görevden azledilirdi. Görevin sonra erdirilmesi patrikhanenin tasarrufunda idi. Ancak metropolitlerin kendi isteği ile görevden çekilmesi veya istifası da söz konusu olabilirdi. Örneğin 1714 yılında Makaryos isimli rahip metropolitlikten istifa etmişti. Yalnız burada dikkat çekici olan şey istifasını verirken görevi bir başkasına devretmesiydi. Rahip Partitos onun yerine görevi devralmıştı. Bu devir teslimin gerçekleşebilmesi için pişkeşini hazineye teslim etmesi ve sonrasında da beratını alması gerekmektedir⁶⁴. Metropolit, elbette ki görev süresi boyunca sorumluluklarını yerine getirebilecek güçte olmalıydı. Aksi takdirde görevden alınırdı. 1679'da Girit Metropolitinin yaşlı, hasta ve iş göremez halde olması ileri sürülerek artık görevi yerine getiremeyeceğine kanaat getirilmiş ve yerine bir başkası atanmıştı.⁶⁵

⁶⁰ Beratlarda padişahın tuğrası olurdu. Bu tuğra, bir anlamda beratın geçerlilik süresini belirlerdi. Beratın yeni tahta çıkan padişah zamanında da geçerliliğini koruyabilmesi için "tecdid" olduğu belirtilerek yenisi verilir. Kütükoğlu, "Berat", s. 472.

⁶¹ BOA, İE.ML.. 34/3304; İE.ML.. 34/3303.

⁶² BOA, C..ADL. 4/280.

⁶³ BOA., İE.ML.. 18/ 1743

⁶⁴ Rahip Partitos pişkeşini hazineye teslim etmek şartıyla bu yeni göreve başlayabilirdi. BOA, C..ADL. 55/3349.

⁶⁵Girit Metropoliti Teofilos, "pir alfil ve amel-mande" olduğundan azledilmiş, yerine Nikiforos adlı rahip tayin edilmişti. BOA, İE.ML.. 14/1340.

Görevi başında vefat eden metropolitin yerine patrikhane yeni bir atama yapardı.⁶⁶ Metropolit, işini yapabilecek yeterlilikte olduğu sürece göreve devam ederdi ancak bu demek değildir ki atanan her metropolit vefat edinceye veya yaşlanıncaya kadar görevde kalacaktı.

Buraya kadarki tespitler şöyle özetlenebilir: Metropolitler, Osmanlıdaki diğer memuriyetlerde olduğu gibi belirli bir yer için ve belirli bir süreliğine atanırdı. Ölünceye veya yaşlanıncaya kadar görevi başında olanlar olduğu gibi, görevinden azledilenler de vardı. Her atama ve tayinde muhakkak ve öncelikle pişkeş ödenirdi. Öyle ki pişkeşi ödemeyenin beratı verilmezdi. Berat, atamanın resmileşmiş olmasının göstergesiydi.

Metropolitlerin Patrikhane ve Devlet İlişkileri

Metropolitler, patrikhane tarafından tayin edilip padişah tarafından onanınca görevine başlardı. Ataması yapılmış olan metropolitin bir an önce görev yerlerine ulaşması gerekirdi. Ulaşım, güvenlik ve denetimin sağlanması devlet kontrolünde idi⁶⁷. Bu nedenle Osmanlı devleti sınırları içinde seyahat etmek için izin belgesi taşımak gerekirdi. M. Kütükoğlu, klasik dönemde bunlara “yol hükmü”, XIX. yüzyıldan da sonra da “mürur tezkiresi” dendiğini belirtir. Osmanlı tebaası olan ve olmayan herkes buna tâbiydi. Bunlar, seyahat güvenliğinin sağlanması amacıyla verilir. Bu maksatla seyahat edecek kişinin geçeceği yerlerin idarecilerine hitaben kaleme alınır ve bu kişilerin korunması, vergi bahanesiyle herhangi bir şekilde rahatsız edilmemeleri, paralarıyla yiyecek içecek

⁶⁶ Berat sahibinin ölümü veya sahip olduğu şeyden ferâgat (kasr-ı yed) etmesi hallerinde ise münhâl kalan vazife veya memûriyet ehil olan bir başkasına tevcih edilirdi. Kütükoğlu, “Berat”, s. 472.

⁶⁷ Endüstri Devrimi öncesi toplumlarda ulaşımın temel problemlerinden biri seyahat güvenliği idi ve güvenlik koşulları devlet otoriteleri sayesinde sağlanabilmekteydi. Osmanlı devleti, menzil teşkilatı, derbent teşkilatı ve kaleler sayesinde yolculuklarda güvenliği sağlamaya çalışmıştı. Ümit Ekin, XIX. yüzyıl öncesinde karayolu ulaşımı ve nakliye üzerine yaptığı çalışmasında bu örgütlerin (menzil, derbent, kale) ulaşım güvenliği açısından arasında hem hiyerarşik hem de fonksiyonel açıdan bir bağlantı bulunduğu belirtir. Ümit Ekin, “Klasik Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda Karayolu Ulaşımını ve Nakliyatı Etkileyen Faktörler (1500-1800)”, *Belleken*, 81/291 (2017), s. 396. Karayolu haricinde deniz yolu seyahati de izinle güvenlik ve kontrol altına alınır. Bu konuda bir izin-i sefine defteri incelemesi için bkz Fatih Ertaş, *7 Numaralı İzn-i Sefine Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2017.

almalarının sağlanması tembih edilirdi. Bunlar arasında elçilik görevlilerinin ve tüccarların yanı sıra yerli ve yabancı ruhban sınıfı mensupları da yer almaktaydı⁶⁸. Yerli ruhban sınıfından olan metropolitlere atama sonrası görev yerlerine gitmeleri için bu izin belgelerinin verildiği görülmektedir. Hamiyet Sezer, Osmanlı'da bu tür seyahat izni belgelerine XVIII. yüzyıldan sonra "yol emri" dendiğini söyler.⁶⁹ İncelediğimiz kayıtlarda metropolidin yol emri için patrik efendinin, padişaha arzual gönderdiği görülmektedir. 1716 yılında Vidin metropolitliğine tayin olan Nikiforos, görev yerine gidebilmek

⁶⁸ Ahidnâme metinlerinde bu izinlerle ilgili maddeler yer alırdı. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul, 1994, s. 245. Mübahat S. Kütükoğlu, "Mürur tezkiresi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, 2006, s.60-61; *Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri I(1580-1838)*, Ankara, 1974; Nalan Turna, bunları "iç pasaport" olarak nitelendirmektedir. Bkz. Nalan Turna, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Topraklarında: Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri: Mürûr Tezkereleri*, İstanbul, 2013; "Osmanlı İstanbulu'nda İç Pasaport: Mürûr Tezkeresi", *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu (27-29 Mayıs 2014) Bildirileri Kitabı*, (ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Sefa Gürkan), İstanbul, 2014, s. 389-403. Pasaport niteliğindeki izin belgeleri oldukça eskiye dayanmaktadır. İl-cân-nâme/mektubu adıyla bilinen bu izin belgeleri II. Mehmed dönemine dek uzanır bkz. Şinasi Tekin, "Türkiye'de XV. Yüzyıla Ait İki Pasaport İl-can Mektubu ve İl-can Name", *Tarih ve Toplum*, 23 (Kasım 1985), s. 9-11.

⁶⁹ Hamiyet Sezer, XVIII. ve XIX. yüzyıllardaki seyahat izni uygulamalarını incelediği çalışmasında bunlara yol emri-i şerfi, yol hükm-i şerifi dendiğini ve incelediği dönemde yol izinlerinin çoğunlukla tüccarlar, elçilik görevlileri ve seyyahlar gibi Osmanlı tebaası olmayan vatandaşlara verildiğini belirtir. Sezer, Osmanlı sınırları içinde yabancıların yol emri ile, Osmanlı vatandaşlarının ise mürur tezkeresi ile seyahat edebildiğini vurgular. Hamiyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19.Yüzyıl)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/33 (2003), s. 109, 114. Ayrıca bkz. Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, Kapitülasyonlar-Beratlı Tüccarlar Avrupa ve Hayriye Tüccarları(1750-1839)*, Ankara, 1983. Bu tür izin belgeleri sadece seyahat güvenliğini sağlamıyordu aynı zamanda ulaşımı kontrol altında tutuyordu. Örneğin karantina dönemlerinde mürur tezkiresi ile karantina bölgesine giriş çıkışlar kontrol altında alınırdı. Bu konuda bkz. Sevda Ağır, *Osmanlı'da Karantina Uygulama Süreçleri ve Tepkiler (1865-1914)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020, s.75-77. Ayrıca, mürur iznini yasaklayarak da ulaşımın kontrol altına alındığı görülmektedir. Mehmet Demirtaş, yeniçeri teşkilatının kapatılması sonrasında yeniçerilerin etrafa dağılıp asayişsizlik yaratmalarına engel olunması amacıyla men-i mürur uygulaması ile İstanbul'a girişlerin kontrol altına alındığını belirtir. Mehmet Demirtaş. "XIX. Yüzyılda İstanbul'a Göçü Önlemek İçin Alınan Tedbirler: Men-i Mürûr Uygulaması ve Karşılaşılan Güçlükler", *Bellekten*, 73/268 (2017), 742-745. Ayrıca bkz. Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men' -i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri" *Belgeler*, XV/19 (1993), Ankara, s.169- 181.

amacıyla kendisine yol emri çıkartılması için başvuruda bulunmuştu. Padişahın onaylaması sonucu güvenli bir yolculuk için gerekli koşulların yerine getirilmesi sağlanmıştı. Ayrıca yol boyunca kendi güvenliği için silahlı dolaşması ve ehl-i örf tarafından buna müdahale edilmesine mani olunması için izin alınmıştı.⁷⁰ Bu belge ile metropolitin seyahat güvenliğinin devlet kontrolüne alındığı görülmektedir.

Görev yerine ulaşım konusunda birtakım sıkıntılar çıkabiliyordu. Bu tür durumlarda metropolitlerin görev yerlerine sorunsuz bir biçimde ulaşımının sağlanması için devletin güvenlik mercilerinin devreye sokulduğu görülmektedir. 1605 yılına ait bir kayıttta, Patrikhane'nin Eflak'a görevlendirdiği metropolitlerin İstanbul'dan görev yerlerine gidene kadar güvenli bir biçimde seyahat etmeleri için güzergâhlarındaki sancak ve kazalardaki görevliler ile iskele eminlerine hüküm gönderildiği görülmektedir.⁷¹ Bu işleyiş sonraki yıllarda da aynı şekilde uygulanmaya devam etmişti. 1718 yılında Yerasimos adlı rahip İznik, Gemlik ve kazalarında metropolit olarak görevlendirilmişti. Görev yerine giderken yolculuğu boyunca geçeceği yerlerde görev yapan kadı, yeniçeri serdarı gibi örf mensuplarına ve ayanlara rahibin korunması için yazı gönderilmişti.⁷² Bu uygulamalar, seyahatin kontrol altında tutulmasını ve seyahat güvenliğini sağlıyordu.

Devlet güvencesi, metropolitlerin sadece görev yerlerine ulaştırılmasıyla sınırlı değildi. Atandıkları yerde de güvenlikleri devlet tarafından sağlanmaktaydı. Örneğin Halep bölgesinde görevli metropolit, bazı ehl-i örf mensuplarınca rahatsız edildiğinde, Halep beylerbeyi ve kadısına hüküm gönderilerek bu duruma son verilmesi

⁷⁰ Devletlü ve Gâretlü Sultânım Hazretleri Sağ Olsun

Bu kullârı İstânbul ve tevâbi'i Rum patriği olub bi'l-fi'il patrikliğimize dâhil Vidin metropolidliği bâ-fermân-ı âlî Nikiforos nâm râhib Ermiya metropolidliğini zabtına revân olmağla mersumun âsitâne-i saâdetden Vidine vârub gelinceye değin menâzil ve merâhilde [belgenin bu kısmı deforme olmuş] kendüyi hıfz için götürdüğü âlât-ı harbiye ve mahdud olân mahallerde tebdil-i câm eylediği ehl-i örf tâifesi taraflarından himaye olunmak bâbında vazîfelere hitâben hükm-i şerif ricâ olunur emr-ü-fermân devletlü inayetlü sultânım hazretlerindir. BOA, C..ADL. 27/1631.

⁷¹ BOA, A.{DVNSMHH.d... 75, hüküm no: 531.

⁷² Bu koruma önlemi için Patrik Ermiya merkeze bir arzuhâl göndermişti. Bunun üzerine Üsküdar, İznik, Mihaliç, Gemlik ve buralara bağlı kazalarda bulunan kadılardan, kethüdalardan, yeniçeri serdarlarından, vilayet ayanlarından ve iş erlerinden Rahip Yerasimos'un muhafazası istenmişti. BOA, A.{DVNSMHH.d...124 hüküm no: 296.

sağlanmıştı.⁷³ Haksızlıklara karşı devlet, aynı tavrı korumuştur. 1685 yılında Karaferye metropoliti Yovakim, hakkındaki yolsuzluk şikâyetleri sebebiyle Patrikhane tarafından görevinden alınmıştı. Bunun üzerine Yovakim, iftiraya uğradığı iddiasıyla Kadı mahkemesine başvurup kaybettiği haklarını geri almak üzere hukuki işlem başlatmıştı. Kadı efendinin yaptığı soruşturma sonucunda tüm suçlamalardan aklanmıştı.⁷⁴ Padişahın da onayladığı bu dava sonrasında mağduriyetinin telafisi, patrikhane bünyesinde nasıl olmuştu bilinmemektedir, ancak metropolitlik görevini üstlenmiş kişiler üzerinde hukuki korumayı göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Metropolit, görevli olduğu bölgede dini ve toplumsal görevleri yerine getirmekle mükellefti. "Metropolitlik Kanunnâmesi" olarak kabul edilen berat sûretinden anlaşıldığı kadarıyla metropolitin görev tanımı yapılmamış ancak daha önce nasıl hizmet ediyor ise o şekilde devam edileceği vurgulanmıştı.⁷⁵ Buradan hareketle metropolitin birinci vazifesinin ruhani işler olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple dini ritüeller düzenlemek, ayinleri organize etmek onların temel göreviydi. Bu konuda kendilerine serbestlik tanınmıştı. Dolayısıyla onlara dışardan müdahale edilmesine sıcak bakılmıyordu. İncelediğimiz belgelerde buna özen gösterildiği ve devlet kademesinden herhangi birinin veya bir kurumun metropolitin ruhani yetkilerine ve işlerine karşı yaptırımının olmadığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, metropolitlerin ruhani işlerine devlet (ve otoritelerinin) müdahalesinin engellendiği görülmektedir.

⁷³ BOA, A. {DVNSMHM.d... 84, hüküm no: 47.

⁷⁴ Der-i Devlet-Mekîne Arz-ı Dâî'i Kemîne Budur Ki Medîne-i Karaferye keferesinin metropolidi olan bâ'is-i arz-ı zarâ'it Yovâkim nâm râhib meclîs-i şer'-i şerîfe gelüb şöyle takrîr-i kelâm eyledi ki kazâ-i mezbûr keferesinden kânun-ı kadîm ve olıgeldüğü minvâl üzere rûsûm-ı mu'tâda ahz idüb hilâf-ı şer'-i şerîf bir ferdin bir akçesin ve bir habbesin almayub cümle reâyâ benden dahî ve şâk ve ne merâm icâb ider hâlim yoğiken bir iki şerîr zimmînin iğvâsıyla patrik beni azl idüb bana ziyâde hayf ve gadr olmağın iş bu hâzirûn olan zimmîlerden su'âl olunub ahvâlîm der-i devlet-medâra arz-u-i'lâm idiver deyû ilhâh itmeğın husûs-ı mezkûra vukûfî olan pâpâslardan ve sâir zimmîlerden su'âl olundukda mezbûr Yovakim râhib kadîm olıgeldüğünden ziyâde bir akçe ve bir habbemiz almayub mezbûrun cümle if'âl ve ahvâlînden râzî ve şâkiriz ve mezbûr zimmîlerin merkûm patrike itdikleri kizb ve iftirâdır deyû haber virmeleriyle ol ki vâki'-i hâldir der-i devlet-medâra arz-u-i'lâm olundu bâki emr-ü-fermân der-i devlet-masîrlerdir. Fi'l-yevmi'r-râbi' ve'l-ısrîn min şehri recebi'l ahirsene seb'a ve tis'in ve elf. BOA., C..ADL.69 /4163.

⁷⁵ Akgündüz, a.g.e., s. 406.

Örneğin 1714 yılında Niğbolu sancağı metropoliti Diyonisyos'un dini işlerine karışıldığına dair şikâyeti üzerine Rum patriği devreye girerek buna engel olunmasını istemişti. Patrik Kosmas, saraya verdiği arzuhalde bu durumun yasaklanması talebinde bulunmuştu.⁷⁶

1716 yılında Filibe Metropoliti aynı konudaki şikâyetini patriğe bildirmişti. Bu noktada metropolitlerin patrikhaneyi sorun çözme mekanizması olarak gördüğü söylenebilir. Esasında sorunu çözecek merci ilgili devlet organlarıdır. Metropolitan, Osmanlı adli veya idari teşkilatı yerine patrikhane aracılığıyla sorunun çözülmesini talep ediyordu. Bağlı olduğu kurum aracılığıyla bunu çözmek istemesi şaşırtıcı bir durum değildi. Zîra metropolitin görevi bu tür sorunları patrikhaneye bildirmektir. Bu durum, XVIII. yüzyılda 'patrikhanede yaşanan tutum değişikliğinin etkisi' ile açıklanabilir. E. B. Tellan, o dönemde patriğin sadece cemaat lideri olmakla kalmayıp aynı zamanda toplumun genel çıkarlarını koruma ve düzeni sağlama görevini üstlenme misyonu ile hareket ettiğini belirtmektedir⁷⁷. Bu olayda çözüm için patrikhanenin/patriğin devreye girmiş olması Tellan'ın tespiti ile örtüşmektedir. İncelediğimiz örnekte patrikhanenin gerekli müdahale için merkezi otoriteden yardım istediği görülmektedir. Filibe metropolitinin şikâyetine istinâden Patrik, bu konuda merkeze bir arzuhal göndererek metropolitin ruhani işlerine karışılmasının engellenmesini istemişti.⁷⁸ 1720 yılında Atina Metropoliti patriğe gönderdiği yazıda daha spesifik bir şikâyette bulunmuştu. Metropolitan, *ehl-i örfün* kendi işlerine karışıyor olmasından şikâyetçiydi.⁷⁹ Bu konuda nasıl bir çözüm bulunduğu elimizdeki belgelerden takip edilememiştir. Yalnız bu ve benzeri sorunların çözümünde merkezi otoritenin kayıtsız kalmadığı görülüyor. Örneğin 1717 yılında Midilli Metropoliti, kethüdası olan Rahip Neofitos, aynı şekilde ruhani işlerine müdahaleler olduğundan şikâyetçiydi. Bu konuda bölgedeki kadırlara emir

⁷⁶ BOA, C..ADL. 50/3011.

⁷⁷ Bayraktar, a.g.t., 123-162.

⁷⁸ BOA, C..ADL. 50/2976.

⁷⁹ Rum Patriğin bu durumu saraya bildirmesi üzerine gerekli uyarılar yapılmıştı. BOA, AE.SAMD.III 59/5885.

gönderilerek sorunun çözülmesi istenmişti.⁸⁰ Konu hakkında küçük bir tahkikatın ardından çözümü için gerekli yazışmalar yürütülmüştü.

Bu tür sorunlar karşısında tekil önlemler alındığı görünüyor. Yani sorun şikâyet ediliyor ve karşılığında o bölgeye uyarılar gönderiliyordu. Peki, bu konuda ortak şikâyetlere karşı genel bir uyarı söz konusu olmuyor muydu? Buna yönelik yapılan araştırmada, bu konuda genel uyarıların da yapıldığı tespit edildi. Metropolitlerin görevlerini yerine getirmelerinde veya ruhani işlerinde dışarıdan müdahaleleri engellemek amacıyla, zaman zaman genel emirlerin çıkarıldığı olmuştur. Bunlardan biri; 1722 yılında Patrik Ermiya'nın bu konudaki ortak sorunları dikkate alarak bulunduğu talep idi. Patrik, Metropolitlerin iltizamlarında olan bölgelerdeki, vergi tahsili görevlerine ve ruhani işlerine müdahale edilmemesi konusunda genel uyarıların yapılmasını talep etmişti. Bu talep, padişah *hattı* ile onaylanmıştı.⁸¹ Bunun üzerine imparatorluğun metropolitlik bölgelerine emirler gönderilerek metropolitlere ayin, tören gibi ritüellerinde, diğer ruhani liderlerle olan ilişkilerinde, kilise işleyişinde müdahalelerin yapılmaması, işlerinin ve işleyişlerinin engellenmemesi ve ruhani işlerine zarar verilmemesi konularında uyarılar yapılmıştı.⁸²

Metropolitler, yalnızca ruhani işlerine değil aynı zamanda iç işleyişlerine de müdahale edilmesini istemiyorlardı. Kilise teşkilatı

⁸⁰ Hâl-i hazırda patriklik hizmetine devam eden Ermiya, bu konuda merkeze bir arzuhâl göndererek sorunun çözülmesi için bölgedeki yetkililerin uyarılmasını talep etmiş. Bu talep üzerine gerekli ikazda bulunulmuştu. BOA, C..ADL. 60 /3630.

⁸¹ ...kilise [ve] manastırlarına vekil olub düşen mahsulatı tahsil eden mesfûrların muhasebeleri gördükde müdahale olunmaya ve rahib-i mesfûr mirf rûsûm cem ider iken mürûr ve ubûr eyledikleri yerlerden celb-i mâl için mir-i mirân ve mirlivâ ve mütesellimler ve voyvodalar ve subaşılar ve zü'emâ ve erbâb-ı timar ve kurâ zâbitleri ve sipah ve yeniçeri vesâir ehl-i örf taîfesi taraflarından müdahale olunmayub ve kendüye mahsûs olan [...] götürdükde müdahale olunmaya deyü emr-i şerîf virile gelmekle mercûdur ki vech-i meşrûh üzere amel olunmak için zikr olunan kadılara hitâben kanun üzere emr-i şerîf ihsân buyrulmak babında emr-ü fermân devletlü sultanım hazretlerindir. BOA, AE.SAMD.III 19/1812.

⁸² Bu doğrultuda İmparatorluğun pek çok bölgesinde uyarı ve ikazların yapıldığı görülmektedir. Sakız Adasına (BOA, İE.TCT. 16/1809), Mora yarımadasına (BOA, İE.TCT. 16/1810), Kiklat adalarından Korintos'a (BOA, İE.TCT. 16 /1811), Niksar ve çevresine (BOA, İE.TCT. 167/1812), İstendil ve çevresine (BOA, İE.TCT. 16/1813), Kayseri'ye (BOA, C..ADL. 1/74), Girit adasına (BOA, İE.TCT. 16/1814), Narda ve çevresine (BOA, İE.TCT. 16/1815) bu konuda buyrulduklar gönderilmişti.

içerisindeki müdahaleler de rahatsızlık yaratabiliyordu. Metropolitler, kendi idaresinde bulunan piskopos ve keşişlerin eğitim ve nizamları konusunda yetkiliydi. Anlaşıldığına göre bu konuda dışardan müdahalelerin olması, bu hiyerarşik ilişkiye zarar verdiğinden, bu tür müdahalelerde devlete başvurup bunların engellenmesi konusunda yardım isteniyordu. Örneğin 1720 yılında İnöz, Keşan, İpsala metropolitlerinin bünyelerindeki ruhani liderlerin eğitimlerine karışılmaması talebi⁸³ tam da bu durumu yansıtıyordu. Bu metropolitlerin çeşitli kaza ve köyler için görevlendirmek üzere seçtiği papaz, keşiş ve diyakozların aldığı eğitime Ohri metropolitliğine tâbi bazı din adamlarının müdahalesinden dolayı duyulan rahatsızlık dile getirilmekteydi. Esasında sadece din görevlilerinin eğitimi değil cemaatin eğitimi ile ilgili hususlarda da metropolitlere sorumluluk yüklenmişti. Osmanlı hakimiyetinin ilk yıllarından itibaren kendi idari bölgesindeki temel eğitimin, metropolitin sorumlulukları ve yükümlülükleri arasında olduğu bilinmektedir⁸⁴.

Metropolitler, kilise teşkilatının bir parçası olarak ruhani işlerden sorumlu liderler ise de aynı zamanda görevli olduğu bölgede cemaatinden sorumlu kişilerdi. Bu konu, XVIII. yüzyılda *patriğin/patrikhanenin kamu yararının ve düzenin koruyuculuğu rolünü üstlenen bir görevliye dönüştüğü* tespiti dikkate alındığında, metropolitlerin bu doğrultuda bir sorumluluğa yönlendirilmiş olmaları ihtimal dahilindedir. Patrikhanenin 1454 yılından beri koruduğu yapı, 1763 yılında “gerontismos” olarak bilinen ve Sinod meclisinin etkin olduğu yeni bir sisteme dönüşmüştü⁸⁵. O dönem, daha kurumsal bir yapıya bürünen Fener Rum Patrikhanesi, aynı zamanda kamusal düzenin sağlanması konusunda da daha baskın bir role bürünmüştü. Bu anlamda patrikhane mensuplarının merkeze gönderdikleri yazılarda kamusal düzenin korunması ve vergilerin düzgün ödenmesi konularını

⁸³ BOA, C..ADL. 36/2157.

⁸⁴ Patrikhane, ilk dönemden itibaren eğitimi merkezleştirme yönünde bir adım atmamıştı. 1593 yılında İstanbul’da düzenlenen Metropolitler Meclisinde alınan kararla eğitim, metropolitlerin sorumluluğuna verilmişti. Böylece eğitim yerel düzeyde yürütülmüş oldu. Sofia Iliadou-Tachou, “The Greek-Orthodox Schools of the Ecumenical Patriarchate through the Perspectives of Pre-modernity and Modernity”, *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, 5/9 (2011), s. 16-17.

⁸⁵ Kiminas, *a.g.e.*, s. 19.

vurguladıkları dikkat çekmektedir.⁸⁶ Taşradaki metropolitlerin de bu iki konudaki tutumları incelenmeye değer görülmektedir.

XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren üst düzey metropolitlerin patrikhane idaresinde yer alma arzularını adım adım gerçekleştirildiği süreç *gerontismos* dönemi⁸⁷ ile hedefe ulaşmıştı. Bu yeni dönemde, patrikhane teşkilatının Osmanlı kurumsal yapısına daha fazla eklenmiş olarak toplumsal düzenin koruyuculuğu vurgusunu arttırdığı bilinmektedir. İncelediğimiz kayıtlar, bu tutumun bu yapı öncesinde çok farklı olmadığını düşündürmektedir. Metropolitler, patrikhanenin kendilerine yüklediği vazifeleri dışında, toplumsal düzenin korunmasından da sorumlu tutuluyorlardı. Bu doğrultuda reaya ile iyi ilişkiler kurmaları beklenmekteydi. Bu nedenle bir metropolit,

⁸⁶ Patrikhane ile devlet arasındaki ilişkide, metropolitlerin dilekçelerinde kullandıkları ifadeler, istedikleri imparatorluk kararlarını elde etmek konusunda etkili oluyordu. Osmanlı sisteminin bir parçası olarak, Patrikhane temsilcileri ifadelerinde nelere vurgu yapma konusunda bilinçliydi. Metropolitlerin dilekçelerinde öne çıkan ifade, "nizâm"ın korunması şeklindeydi. Bu, Osmanlı idari prensiplerinin bir parçası olarak kabul edilen, Patrikhane ve Ortodoks topluluğunun genel düzenin parçası olduğu bilincine dayanıyordu. O dönem Osmanlı politikasında bir diğer önemli mesele ise devletin finans kaynaklarının -ki bunlar çoğunlukla vergilerdi- istikrarlılığıydı. Bu nedenle, sarayla yapılan yazışmalarda sıkça vurgulanan konular, "vergi toplama düzensizliğinin devlet hazinesine verdiği zarar" veya Patrikhane'nin alacaklılarına karşı finansal borç yükü gibi meselelerdi. Tellan, a.g.m., s. 12-13. Ayrıca bkz. Tellan, a.g.t., 214 vd.

⁸⁷ Zaman içinde gerçekleşen süreç, "synodos endemousa" denilen İstanbul'da bulunan belirli metropolitlerin etkin olduğu yapıdan "gerontismos"a olan geçişti. Bunun başlangıcını 1741 yılına götürmek mümkündür. O yıl 23 metropolit, ortak bir *arz-ı mahzar* yazarak, Patrikhane'nin son yıllarda düzene aykırı davranan bazı rahipler nedeniyle sorunlar yaşadığını iddia etmişlerdi. O dönemde Patrikhane ekonomik bir krizdeydi ve alacaklılarına çok fazla borçlanmıştı. Karışıklığı durdurmak için, mevcut Patrik Paisios'un ömrü boyunca Patrikhane'de kalmasını istemişlerdi. Bunun yanı sıra, İstanbul'daki Marmara Ereğlisi, İznikmid, İznik, Kapıdağ ve Kadıköy metropolitlerinin gelecekteki Patrikleri seçmesini talep etmişlerdi. Bu resmi talep üzerine, Saray, bu beş metropolitin onayı olmadan Patrik'in tahttan indirilmeyeceğini belirtmişti. Bu durum Sinod meclisinin patrikhanedeki etkisini attırmasına neden olmuştu. Patrik Kyrillos dönemine (1752-1757) kadar bu böyle sürmüştü. Kyrillos Karakallos, Osmanlı yöneticileri tarafından desteklenmiştir. Muhtemelen, Patrikhane ve sarayın, özellikle XVIII. yüzyılda ortaya çıkan, Katoliklerin Ortodoks nüfus üzerindeki etkisini kırma konusundaki, ortak politikaları her iki tarafı bir araya getirmişti. Tellan, a.g.t., 170-221; a.g.m., s. 10-14. Kelime kökeni açısından, "synodos endemousa," "Konstantinopolis'te olan sinod üyeleri" anlamına gelirken, "gerontismos" ise "şehirde ikamet eden Sinod'un yaşlıları (gerontes)" sistemini ifade eder.

sorumluluklarını yerine getirirken her şeyden önce cemaatiyle iyi geçinmek zorundaydı. Bu durum, patrikhanenin yeni tutumundan bağımsız olarak, zaten olması gereken bir tutumdur. Belgeleri incelediğimizde bunun, karşılığında yaptırımı olan bir sorumluluk olduğu anlaşılmaktadır. Yani görevlendirildiği bölge halkıyla karşı karşıya gelmeden “otoritesini” kullanmalıydı. Aksi halde görevinden alınır. Patrikhanenin kamusal düzen konusundaki “yeni” tutumu bir anda gerçekleşmiş bir durum değildi. İncelediğimiz kayıtlarda XVIII. yüzyıl başlarından itibaren metropolitlerin kamusal düzen ve vergi konularında yüksek sorumluluk sahibi olduğu, patrikhanenin de bu konuda titiz davrandığı gözlemlenmektedir. Örneğin, 1714’te Ankara (ve civarı) Metropolit Makariyos, reaya ile iyi geçinemediği için görevden alınmıştı.⁸⁸ Esasında metropolitin, reaya ile karşı karşıya gelmesi istenen bir durum değildir. Çünkü düzenin korunması metropolitin en temel vazifeleri arasında idi. Bu durum, karşılıklı olarak reaya-metropolit ilişkisinin belirli bir uyum içinde seyretmesini gerekli kılmaktaydı. Nitekim metropolit beratında, atanan kişinin sadece din görevlilerince değil cemaat tarafından da kabul görmesi beklentisi vurgulanmaktadır.⁸⁹ Dolayısıyla cemaati ile iyi ilişkiler kurması, metropolitin önde gelen vazifelerinden idi. Üstelik metropolitlerin hukuki düzenin korunması yönünde de sorumluluk taşıdıkları bilinmektedir. Evgenia Kermeli Ünal, Balkanlardaki hukuki işleyişi incelediği çalışmasında metropolitlerin hukuki işlemler ve yargı süreçleri bağlamında öne çıktığını vurgulamaktadır. Çalışmasında, metropolitlerin dini işlevlerinden daha fazlasını yerine getirdiklerini ve hukuki konularda etkili olduklarını vurgulayarak; Osmanlı İmparatorluğu içindeki Hıristiyan (Ortodoks) topluluklarının hukuki meselelerinde rol aldıklarını ve hatta hukuki kararlar aldıklarını belirtmektedir.⁹⁰ Bu

⁸⁸ Patrik Kozmas, merkeze gönderdiği yazıda, rahip Makariyus’un reaya ile geçimsizlik yaşadığı ve bu nedenle görevinden azledildiği bildirilmişti. Makariyus’un yerine aynı göreve Niyofitos isimli rahip getirilmişti. BOA, C..ADL. 48/2867.

⁸⁹ Metropolitlere verilen beratlarında idari bölgelerdeki din görevlilerinin ve cemaatin, atanan kişinin metropolitliğini tanınması belirtilmekteydi. Bunun için Metropolit Kanunnamesi’nde yer alan berat suretine bakınız. Akgündür, a.g.e., s.406.

⁹⁰ Dini otoritelerin yazışmalarından takip edildiği üzere metropolitlerin sivil davalara, örneğin borç davalarına, müdahale ettiği ve Ortodoks Hıristiyanlar arasındaki sivil anlaşmazlıkları çözümlenmede rol oynadığı anlaşılmaktadır. Zamanla Hıristiyan kilisesi, arabuluculuk davalarını içerecek şekilde genişletilmişti. XVI. yüzyıldan itibaren borç

durum, metropolitlerin dini liderlikleri ötesinde topluluklarının hukuki konulardaki ihtilaflarını çözmek için bir otorite konumunda olduğuna işaret etmektedir. Dahası XVIII. yüzyıl Osmanlı'sında Ortodoks Hristiyan adli teşkilatı içerisinde metropolit mahkemelerinin olduğu bilinmektedir. Bu mahkemeler dini meseleler haricinde aile ve miras hukuku ile ilgili davaları yürütüyorlardı.⁹¹ Bu hukuki yetkilerin, metropolitlerin reaya ile karşılıklı sorun yaşamasına engel teşkil etmesi beklenemez. Yöneten yönetilen ilişkilerinde çeşitli çatışmaların yaşanması her dönemde karşılaşılabilecek bir olgudur.

Metropolitlerin reaya ile en sıcak temasları vergilerin toplanması hususlarındaydı. Arşiv kaynaklarındaki incelemelerde metropolitlerin çeşitli vergilerin toplanmasında görev aldıkları gözlenmektedir.⁹² Vergilerin toplanmasında kimi zaman yardımcı bir kişi olarak kimi zaman da bizzat görevlendirildikleri olurdu. Gayrimüslimlerden alınan *mîrî rüsum* adı verilen vergi, metropolitler tarafından toplanırdı. Bu vergiye *mîr-i maktu'* ya da *mâl-ı mîrî* de denirdi. Metropolitlerin iltizamlarında olan bölgelerden yıllık olarak toplanan *mîrî rüsum*, patriğin kendi cemaatinden toplayarak devlete ödemek zorunda olduğu bir vergiydi⁹³. Bu vergiyi metropolitler topluyordu. 1722 yılında Patrik Ermiya o yıl toplanacak *mîrî rüsum* konusunda merkeze gönderdiği bir yazıda bu

meseleleri gibi sivil anlaşmazlıkların metropolitler başta olmak üzere kilise mensuplarının yargı yetkisiyle çözüldüğü görülmüştü. Başlangıçta bu kişilere sadece aile ile ilgili konular için yetki verilmişti, XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren aile hukukunun geleneksel olarak kabul edilen alanı dışında da yetki aldığı anlaşılmaktadır. Ünal, a.g.m., s. 174,175, 205-210.

⁹¹ 1785 yılı İzmir Metropoliti ile yapılan sözleşmede üç tip mahkemeden bahsedilmektedir. Bunlardan biri de metropolit mahkemesiydi. Bu mahkeme ruhbanlardan oluşuyordu. N. J. Pantazopoulos, *Church and Law in the Balkan Peninsula During the Ottoman Rule, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1967*s.28. Mahkeme çeşitliliğinin kimi zaman hukuki çatışma yarattığı bilinmektedir. XVII. yüzyıl ortalarından itibaren daha etkili hale gelen cemaat mahkemeleri, geleneksel hukuku uyguladığından boşanma ve miras konularında kiliseyle çatışıyordu. Adıyke, a.g.m., s. 9.

⁹² Örneğin nikâh akçesi vergisi toplarlardı. Sofya kadısına gönderilen hükümde Samakov kazasındaki kömürücü ve madencilerin metropolitlere nikah akçesi verdikleri anlaşılmaktadır. Metropolite verilen bu vergi sebebiyle yeniçeri ve sipahilerin reayaya zulüm etmelerine engel olunması için Sofya kadısına hüküm gönderilmişti. BOA, A. {DVNSMHM.d... 80, hüküm no: 659.

⁹³ Kenanoğlu, a.g.m., s. 76.

verginin toplanmasının metropolitlerin görevi dâhilinde olduğunu belirtiyordu.⁹⁴

Metropolitlerin, vergilerin toplanması haricinde devletin mali işlemlerinin bir kısmının yürütülmesinde yer aldıkları görülmektedir. İpek (Kosova) kadısına gönderilen bir hükümde matbah-ı âmire için yapılan bir alımın ödemesinin, kazanın metropoliti tarafından yapılmasının kararlaştırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Matbah-ı âmire için Edirne kasaplarından olan İskarlan'dan et satın alınmış, ödemesi ise İpek metropoliti tarafından taahhüt edilmişti.⁹⁵ Benzer bir biçimde; haremde görevli Silahdar Osman Ağa'nın devletten alacağıının, Kastamonu ve Tokat metropolitleri tarafından tahsil edildiği görülmektedir.⁹⁶

Metropolitler, görevi gereği toplaması gereken vergiler dışında halktan vergi talep edemezlerdi. Bu konudaki suiistimalleri önlemek amacıyla yer yer uyarılar gönderilerek bu durum kontrol altında alınmaya çalışılıyordu. Buna rağmen zaman zaman sorunlar yaşanıyordu. Bu durumda merkezden uyarılar gönderilerek işleyişin doğru yapılması sağlanırdı. Bu konuda patrikhane ile koordine hareket edildiği görülmektedir. 1714 yılına ait bir kayıt, Girit adasına bir yıl önce metropolit olarak görevlendirilmiş olan Yasef'in gerek halktan gerekse manastır vakıflarından fazla vergi almaya çalıştığı iddiaları üzerine başlatılmış olan soruşturmada suçlu olduğu anlaşılmıştı. Yasef, devlet hazinesindeki kayıtlara göre her evden 12 akçe ve her rahipten 1 altın alması gerekirken her evden 30 akçe ve her rahipten 2 altın toplamıştı. Üstelik manastır vakıflarına ait mallara da zarar vermişti. Bunların haricinde de bazı tüccarları da kandırıp paralarını almış ve Mora'ya

⁹⁴ Patrik, bu görevlerini icra ederlerken metropolitlere müdahale edilmemesi konusunda bir talep iletilmişti. BOA, AE.SAMD.III 19/1812.

⁹⁵ Edirne'de kasaplarından İskarlan'dan matbah-ı âmire için et temin edilmiş, ödemesi ise İpek kazasında metropolit olan Yuvan'a havale edilmişti. Metropolit Yuvan, satın alınan etin bedeli olan 80.000 akçeyi kendi mahsulünden vermeyi taahhüt etmişti. Ancak metropolit, gereken ödemeyi yapmamıştı. Bunun üzerine Mustafa Çavuş isimli görevli bu ücreti temin etmek üzere görevlendirilmişti. Bu konuda İpek kazası kadısına gönderilen hükümle bu bedelin Mustafa Çavuş aracılığıyla temin edilmesi istenmişti. BOA, A.{DVNSMHHM.d... 71, hüküm no: 22.

⁹⁶ Metropolit ödemeyi gerçekleştirince Tokat ve Kastamonu kadılarına hüküm gönderilerek tahsil edilmeye çalışılmıştır. BOA, A.{DVNSMHHM.d... 92, hüküm no: 83.

kaçmıştı. Bu usulsüzlük üzerine devlet merkezi, asayiş sorunu ve vergi tahsilindeki usulsüzlüğün giderilmesi konusunda eyleme geçerken patrikhane ise bu kişinin görevden alınma işlemlerini başlatmıştı.⁹⁷ Bu olayda her iki kurumun kendi iç denetimi ve işleyişi ile sorunu çözmeye çalışırken birbirlerinin sahasına müdahale ettiği gözlenmektedir. Üstelik bu uyarı sadece metropolitlere yönelik değildi. Osmanlı taşra

⁹⁷ Sâbıkan Kandiye muhâfızı olub hâlâ Rodos cezîresi muhâfazasına me'mûr olan vezîr Süleyman Pâşâyâ hüküm ki

Bundan akdem Girid cezîresinde metropolid olan Yâsef nâm râhib cezîre-i mezbûre reâyâsından ve manâstır ve kiliselerinden işbu iki yüz kîse mikdârı akçe cem' ve hâlâ Venedik zabtında olan Mora ceziresine gark ve Girid cezîresi metropolidliğini akrabasından Kostantin nâm râhibe mukarrir idüb hâlâ kendüsi Morada sâkin olub ve mesfûr Kostantin dahi reâyâ fukarâsına salğından ziyâde zulm-ü-ta'addî eyledüğünden ahvalleri perişân olmağla geçen sene Girid cezîresi reâyâsı taraflarından der-i devlet-medârımda def'i ref' istimâ olundukda keyfiyyet-i hâlleri ne vechile ise sıhhati üzere arz ve i'lâm olunmak için sâdir olan emr-i şerîfimle mahalline vâridlikda metropolid-i mesfûr Kostantin ... sebebi ile mazmûn-ı emr-i şerîfim icrâ olunub reâyâ fukarâsı zulmu-ta'addîlerinden muzdarîbü'l-ahvâl olmalarıyla bu husûs için cümle piskoposlar vâki'hali arzidüb İstanbul patrikine gönderdiklerinde ol dahi ahz-u-celb müeddâsına düşüb yine kendü tarafından adam ta'yîn itmek murâd itmekle reâyâ fukarâsı mesfûr Kostantin yerinden tahlîs ve cezîre-i mezbûre metropolidliği yine cezîre-i mezbûre râhiblerinden bir müstehakka virülüb İstanbul patriki cânibinden ve yanında olan metropolidler taraflarından hilâf-ı şer'-i şerîf akçe mütâlebesiyle reâyâ fukarâsı ta'addî ve rençber itdirilmemek bâbında hâlâ cezîre-i mezbûre reâyâsı der-i devlet-medârıma adam ve arzuhâl gönderüb hazîne-i âmiremde mahfûz olan bâş muhâsebe defterlerine nazar olundukda Girid cezîresi mukâta'âtından cezîre-i mezbûre metropolidliği hizmetinin mâl-i maktû'-i kadîm ve tahrîr-i cedîd üzere senede altmış altı bin akçe olduğu mestûr ve mukayyed bulunub ve cezîre-i mezbûrede metropolidlik maktû'u beher evden ve kapudan on ikişer akçe ve beher pâpâsdan dahi birer yıldız altın tahsil olunagelüb ziyâde taleble rencîde olunmayub ve patriklerin alâkası yoğiken patrik tarafından ... mütâlebesiyle ta'addî olunduklarında mukaddimen Kandiye muhâfızı olan vezîr Nu'mân Pâşânın tahrîri üzere amel olunub ziyâde talebiyle rencîde olunmayub ve bir nesne alındığı vâir ise girû alıvrilmek için bin yüz yirmi üç senesinde mâliye tarafından emr-i şerîfim virülüb ve divân-ı hümâyûnum tarafında mahfûz olan ahkâm kuyûdı dahi görüldükde bin yüz yirmi beş senesinde İstanbul patriki tarafından Girid cezîresine metropolid olan Yâsef nâm râhib Venedik tarafında cezîre râhiblerinden olmağla yedinde olan berât-ı âlişânımda ev bâşına ve pâpâslardan kendüye ta'yîn ve tasrîh olunân avâid-i kadîmesine kanâ'at itmeyüb reâyâ fukarâsının iz'âf muzâ'if akçelerin ahz.... Üstelik bu yolsuzluklar ehl-i örf görevlilerininin de ismi karışmıştı. Olayın geçtiği dönemde Kandiye muhafızı olan ve bu belgenin de muhattabı olan Süleyman Paşa'nın kethüdası Ahmet rüşvet iddialarıyla suçlanıyordu. BOA, AE.SAMD.III 3/195.

yetkililerinin de olayla ilişkileri bulunması sebebiyle de bu konuda oldukça sert bir dille eleştirildikleri görülmektedir.

Tahsil edecekleri vergileri toplamak ve teslim etmek metropolitlerin görevlerinin bir parçasıydı. Bu görev, patrikhane bünyesindeki görevleri doğrultusunda yürütülürdü. Ancak bir aksama söz konusu olduğunda devreye devletin girdiği görülmektedir. Bu durum, sorumluluğu devletin devralması anlamına gelmemekteydi. Esasında görev ve sorumluluk hala metropolit ve dolayısıyla patrikhanedeydi. Devletin müdahalesi, yetkileri ve organları aracılığıyla aksaklığın giderilmesi yönünde bir müdahaleydi. Bu anlamda devletin bu tepkisine “müdahale” demek yerine “sorun çözücü bir makam olarak devreye girmek” demek daha doğru olacaktır. Örneğin 1718 yılında metropolitler ve piskopos, papaz, keşiş gibi diğer alt kademelerdeki patrikhane görevlileri teslim etmeleri gereken vergileri göndermemişlerdi. Bunun üzerine o bölgedeki Osmanlı yetkililerinden, bir rahip aracılığıyla vergilerin tahsil edilip teslim edilmesi konusunda yardım alınmıştı.⁹⁸ Bu gibi durumlarda devletin, işleyişi devam ettirmek adına yetkilerini kullandığı görülmektedir. Bu müdahale, patrikhane ve görevlilerini devre dışı bırakmak veya işlerine müdahale etmek anlamı taşımamaktadır.

Metropolitler, görevlendirildikleri bölgede yetkilendirilmişlerdi. Atama esnasında sorumlu oldukları bölge, tüm bağlı idari birimleriyle birlikte belirtilirdi. Bu nedenle bir metropolitin bir başkasının bölgesine müdahalesi olamazdı. Aksi söz konusu olduğunda bu durum, merkeze bildirilirdi ve adı geçen kişilere merkezden gerekli uyarılar yapılırdı. 1716 yılında dört yıldır görevde olan Köstendil Metropolitinin, Üsküp metropolitinin iltizamında olan Kumanova kazası köylerine müdahalesi tespit edilmişti. Bu konuda gerekli uyarılarda bulunularak⁹⁹ sorun ortadan kaldırılmaya çalışılmıştı. Metropolitlerin yetki bölgeleri arasında bu tür çatışmaların önüne geçilerek yetkililerinin, sadece görevli oldukları

⁹⁸Üsküdar, Kayseri, Ankara, Niksar, Trabzon, Gümüşhane, Sinop, Kufe gibi çok sayıda bölgeden tahsil edilmesi beklenen vergilerin gönderilmediği tespit edilmişti. Bunun üzerine Osmanlı devletindeki asker, yönetici ve ayanlara vergilerin tahsili için emirler gönderilmişti. BOA, A.{DVNSMHM.d... 124, hüküm no:297.

⁹⁹ Üsküb Metropolitini Kostantin merkeze bir arzuhâl göndererek bu durumu ayrıntılarıyla belirtmişti. BOA, C..ADL. 25/1474.

bölge ile sınırlandırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı hizmetindeki diğer taşra yetkilileri gibi metropolitler de belirli bir yer ve belirli bir süre için görevlendirilirlerdi.

Dini görevlerinin yanı sıra, devletin, metropolitlerin hizmetinden mali ve sosyal alanda istifade ettiği anlaşılmıştır. Yukarıdaki örnekler kamusal hizmetlerinin küçümsenmeyecek derecede olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra zaman zaman farklı hizmetlerde bulunduğu da olurdu. 1583 tarihli mühimme defteri kaydından Tiflis Beylerbeyinin Trabzon metropolitini bilgi toplaması için Gürcistan ve Tiflis'e gönderdiği anlaşılmaktadır. Tiflis Beylerbeyi gönderdiği mektupta; Eksikaroğlu Tufan isimli metropoliti "ihbâr-ı sahîha için" Tiflis ve Gürcistan'a gönderdiğini bildirmişti. Bu özel görevden dolayı patrikhane hizmetinden çıkarılmaması için patrikhane ile iletişime geçilmişti.¹⁰⁰ Mali alanın yanı sıra bu şekilde devlet mekanizmasının çeşitli hizmetlerinde bulunuyor oluşları metropolitlerin, hem dini-ruhani hem de resmi nitelik taşıdıklarını göstermektedir. Dolayısıyla "resmi nitelikleri" sadece patrikhane bünyesi ile sınırlı değildi. Devletin çeşitli sahalarında bu gibi hizmetleri bulunmaktaydı.

Tüm bu kayıtlar, metropolitlerin ruhani görevlerinin yanı sıra mali sosyal, idari ve hatta siyasi nitelikte hizmetlerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Elbette bu alanların tamamında tüm yetkilerinin aynı güç ve oranda olduğu söylenemez. Bunların bir kısmında tam yetki ile donanmışken diğer bir kısmında muğlak bir otorite olarak görevliydi. Fakat bütün bunlar, metropolitin geniş bir yelpazede görev ve sorumlulukları olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Sonuç olarak metropolitler, ruhani yetkili kişiler olmakla beraber çeşitli kamu hizmetleriyle de görevli kimselerdi. İncelenen belgeler, metropolitlerin hem Osmanlı idari yapısı içinde hem de patrikhane bünyesinde sosyal, mali ve elbette ki dini hizmetleri olan birer görevli olduklarını desteklemektedir. İncelediğimiz kaynaklara göre bu hizmetlerini yerine getirirken kurumsal olarak tanınırlıkları şüphe taşımamaktadır. Zira XVIII. yüzyıl Patrikhane teşkilatı kurumsallaşma

¹⁰⁰ BOA, A. {DVNSMHM.d...49 hüküm no: 189, s. 52. İstanbul kadısına gönderilen bir hükümle metropolitliğinin bir başkasına verilmemesi konusunda uyarı yapılmıştı.

konusunda istikrarlı bir tutum içerisindeydi. Metropolitlerin, öncelikle Patrikhane sisteminin bir mensubu olarak birtakım hizmetleri karşılıyor oluşları bu sistemin bünyesinde kurumsal bir kimlik taşıdıklarını göstermektedir. Patrikhane bünyesindeki ruhani hizmetleri malumdur. Asli hizmetinin de bu olduğu bilinmektedir. Ancak bunun yanı sıra çeşitli vergileri toplamak, cemaatin toplumsal dengesini korumak gibi - patrikhane bünyesinde olup- ruhani olmayan görevleri de vardı. Bu iki farklı görev, XVIII. yüzyılda patrikhane teşkilatının yeni misyonuyla örtüşmektedir. Bu yüzyılda toplumsal düzendeki değişim ve finansal gelişmelerin sonucu olarak Fener Rum Patrikhanesi'nde kurumsal değişim yaşanmıştı. Bu anlamda patrikhane hem kamu düzeninin korunması hem de vergilerin toplanması meselelerine her zamankinden daha fazla önem veriyordu. İncelediğimiz kaynaklar, onun bu konudaki yaptırım gücünü kullanmada tereddüt etmediğine işaret etmektedir.

Metropolitlerin resmi nitelikleri sadece patrikhane bünyesi ile sınırlı değildi. Devletin diğer farklı alanlarında birtakım hizmetleri bulunmaktaydı. Osmanlı sisteminin işleyişi içinde çeşitli hizmetlerde bulunuyor oluşu, metropolitlerin kurumsal kimliklerinin bir başka yönünü göstermektedir. Arşiv kayıtlarının ortaya koyduğu bu hizmetler, onların sadece patrikhane bünyesinde değil aynı zamanda diğer, devlet hizmetlerinde de bulunabildiğine işaret etmektedir. Nitekim bu dönem devlet bürokrasisi ile patrikhane bürokrasisinin -önceki dönemlere kıyasla- daha uyumlu bir yapı arz ettiği düşünüldüğünde metropolitlerin bu konuda etkili rol aldıkları söylenebilir.

Metropolitlerin bu görev ve yetkileri onların kurumsal kimlikleri hakkında bazı tespitlerde bulunmamıza olanak vermektedir. Metropolit atamalarına yönelik incelediğimiz kaynaklar bu konuda yol gösterici olmuştur. Atama prosedürü metropolitleri resmi olarak tanıtır kılıyordu. Bu da onların kurumsal kimliklerinin resmi bir nitelik arz ettiğini ortaya koymuştur. Atamalar iki onay ile gerçekleşiyordu. Birincisi patrikhanenin onayı ikincisi de devlet merkezinin onayı idi. Bunun sonucunda alınan berat ile bir nevi "resmi görevli" statüsü elde etmiş oluyordu. Bu durumda dini görevlerinin yanı sıra mali, sosyal, idari alanlarda da görevler icra ettikleri gözlenmektedir. Bu şekilde devlet mekanizmasının çeşitli hizmetlerinde bulunuyor oluşları metropolitlerin hem ruhani hem de resmi nitelik taşıdığını göstermektedir. Buradan

hareketle çift yönlü bir kurumsal niteliklerinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu kurumsal niteliklerini daha iyi anlayabilmek için metropolitlerin ruhani ve resmi görevlerindeki ilişkileri de incelenmiştir. Yaptığımız incelemede metropolitlerin ilişki biçimleri değerlendirildiğinde iki tespit mümkün olmuştur. Bunlardan ilki metropolitlerin patrikhane ile olan ilişkileri diğeri ise Osmanlı merkezi bürokrasisi ile olan ilişkileridir. İncelediğimiz belgeler bu iki açıdan değerlendirildiğinde ortaya şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Metropolitler patrikhaneyle doğrudan, merkezi bürokrasiyle ise dolaylı bir ilişki içindedir. Bu durum, metropolitlerin sorumluluklarıyla doğrudan orantılıdır. Nitekim metropolitler, öncelikle kilise hiyerarşisine ve patrikhaneye karşı sorumlu idiler. Buna ek olarak Osmanlı'nın yönetsel, hukuki, iktisadi ve toplumsal alanlarında da birtakım sorumlulukları söz konusu idi. Bu sorumlulukları sebebiyle Osmanlı merkezi bürokrasisiyle de ilişki içerisindedir. Bu ilişki, diğeri göre daha dolaylı idi. Buradan hareketle Osmanlı merkezi otoritesinin, ruhban sınıfı üzerinde dolaylı bir "gücü" olduğu söylenebilir. Fakat burada hemen belirtmek gerekir ki Osmanlı devleti, merkezi otoriteyi, sistemin her aşamasında hissettiren bir yapıydı. Bu nedendir ki metropolitlerin dolaylı diye tanımladığımız bu ilişki biçiminin hiç de gevşek olamayan bir bağı vardı. Zîra taşrada görevli herhangi bir metropolitin ihmali ya da suiistimali söz konusu olduğunda bu dolaylı ilişki biçimi her an doğrudan bir temasa dönüşebilirdi. İncelediğimiz belgeler bu ilişkinin, sistemin işleyişini sürdürmek üzerine kurulu olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Tasnifleri

İbnülemin Tasnifi

İbnülemin Tevcîhât İE.TCT. 10/1185, İE.TCT. 16/1809, İE.TCT. 16/1810, İE.TCT. 16 /1811 İE.TCT. 167/1812, İE.TCT. 16/1813, İE.TCT. 16/1814, İE.TCT. 16/1815.

İbnülemin Maliye İE.ML.. 34/3277, İE.ML.. 34/3304, İE.ML.. 34/3303, İE.ML.. 14/1340, İE.ML..17/1649, İE.ML.. 18/ 1743.

Cevdet Tasnîfi

Cevdet Adliye C..ADL. 1/74, C..ADL. 50, 3013, C..ADL. 25/1476, C..ADL. 4/280, C..ADL. 55/3349, C..ADL. 27/1631, C..ADL. 50/3011, C..ADL. 50/2976, C..ADL. 60 /3630, C..ADL. 36/2157, C..ADL. 48/2867, C..ADL. 25/1474, BOA., C..ADL.69 /4163.

Ali Emirî Tasnîfi

Ali Emirî SAMD II İkinci Ahmed AE.SAMD.II. 9/ 898, BOA, AE.SAMD.II. 9/899, AE.SAMD.II. 9/ 900, AE.SAMD.II. 9 /901, AE.SAMD.II. 9/902.

Ali Emirî SAMD III Üçüncü Ahmed AE.SAMD.III 3/195, AE.SAMD.III 148/14468, AE.SAMD.III 59/5885, AE.SAMD.III 19/1812

Bâb-ı Âsafî

Mühimme Defterleri A.{DVNSMHM.d...49 hüküm no: 189, A.{DVNSMHM.d... 71, hüküm no: 22, A.{DVNSMHM.d... 75, hüküm no: 531, A.{DVNSMHM.d... 80, hüküm no: 659, A.{DVNSMHM.d... 84, hüküm no: 47, A.{DVNSMHM.d... 92, hüküm no: 83, A.{DVNSMHM.d...124, hüküm no: 296, A.{DVNSMHM.d... 124, hüküm no:297

Kitap ve Makaleler

Acun, Fatma "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim Din Adamlarına Verilen İmtiyazlar: 16. Yüzyılda Tur-I Sina Manastırı", *XIV. Türk Tarih Kongresi* 9-13 Eylül 2002, C. II Kısım II, (2005), s. 1403-1411.

Açık, Turan, "Trabzon Rum metropolitleri hakkında bazı gözlemler (1610-1670)", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (Journal of Ottoman Legacy Studies) OMAD*, 4/10 (2017), s. 1-26.

Açıkgöz, Fatma Ünyay, "Osmanlı Devleti'nde Pîşkeş (XVII. Yüzyıl)" *Turkish Studies*, 13/24, 2018, s. 287-300.

Açıkgöz, Fatma Ünyay, "154 Numaralı Pîşkeş Defterine Göre Padişah Ve Şehzadelere Takdim Edilen İlmî Kitaplar (1675)", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2019), s. 155-168.

Adıyeye, Nuri "Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar Ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi", *Yeni Türkiye*, 60 (2014), s. 1-13.

Ağır, Sevda, *Osmanlı'da Karantina Uygulama Süreçleri ve Tepkiler (1865-1914)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020.

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. I, İstanbul 1990.

Arnakis, G. Georgiades, "The Greek Church of Constantinople and the Ottoman Empire", *The Journal of Modern History*, XXIV/3 (1952), s.235-250.

Aydın, Mehmet, "Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27/1 (1986), s. 123-148.

Aydın, Mehmet, "Kilise", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVI, s. 11-14.

Bağış, Ali İhsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, Kapitülasyonlar-Beratlı Tüccarlar Avrupa ve Hayriye Tüccarları(1750-1839)*, Ankara 1983.

Balta, Evangelia «Biographies of Oecumenical Patriarchs in The Period Of The Ottoman Empire», *Yaşamları Ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999.

Barış, Ekiz K. "Bozcaada Kimisis Teodoku Rum Ortodoks Kilisesi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 16 (2018), s. 211-244

Barkan, Ömer Lütfi. "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri", *Türkiye'de Toprak Meselesi: Toplu Eserler I*, İstanbul 1980.

Benlisoy, Yorgo – Macar, Elçin, *Fener Patrikhanesi*, Ankara 1996.

Benz, Ernst, *The Eastern Orthodox Church: Its Thought and Life*, Routledge 2017.

Binns, John, *An Introduction to the Christian Orthodox Churches*, Cambridge 2002.

Braude, Benjamin, "Foundation Myths of the Millet System", *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, (ed.: B. Braude – B. Lewis), Cilt: I –New York – London 1982

Clogg, Richard, "The Greek Millet in the Ottoman Empire", *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, (ed.: B. Braude – B. Lewis), Cilt: I, New York – London, 1982, s.185-207.

Çadırcı, Musa, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men' -i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri" *Belgeler*, XV/19 (1993), s.169- 181.

Demirci, Kürşat, "Hıristiyanlık", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XVII, s. 328-340.

Demirci, Kürşat, "Ortodoksluk", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.XXXIII, s. 409-414.

Demirtaş, Mehmet, "XIX. Yüzyılda İstanbul'a Göçü Önlemek İçin Alınan Tedbirler: Men-i Mürûr Uygulaması ve Karşılaşılan Güçlükler", *Belleten*, 73/268 (2017), s. 739-754.

Doğan, M. "Osmanlı Tımar Sistemi'nde Tıvcih Prosedürü", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (2011), s. 1-11

Ekin, Ümit, "Klasik Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda Karayolu Ulaşımını ve Nakliyatı Etkileyen Faktörler (1500-1800)", *Belleten*, 81/291 (2017), s. 387 – 418.

Ercan, Yavuz, "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi" . *Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/(-9 (1967), s. 411-439.

Ercan, Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, Turhan Kitabevi, Ankara 2001,

Eroğlu, Hikmet "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (2000), s. 309-325.

Ertaş, Fatih, *7 Numaralı İzn-i Sefine Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, , Antalya 2017.

Evans, G. R., "The Church in the Early Christian Centuries, Ecclesiological Consolidation", *The Routledge Companion to the Christian Church* (ed: Gerard Mannion, Lewis S. Mudge), New York&London 2008.

Fortescue, A. *The Orthodox Eastern Church*, London 1911.

G. Georgiades Arnakis, , "The Greek Church Of Constantinople And The Ottoman Empire", *The Journal Of Modern History*, XXIV/3 (1952), s.235-250.

Konstantinou, Miltiadis, *The Eastern Orthodox Church: A Brief History*, Oregon 2013.

İnalçık, Halil, "The Status Of The Greek Orthodox Patriarch Under The Ottomans", *Turcica*, 21/23 (1991), s. 407-436.

İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*, İstanbul 2000.

İnalçık, Halil, "Ottoman Archival Materials on Millets", *Christians and Jews in The Ottoman Empire, The Functioning of A Plural Society*, (ed. B. Braude-B. Lewis), C. I, New York, 1982, s.437-449.

İnci, Salih, "Osmanlı Dönemi Fener Rum. Patriklerinin Seçimi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 22/1 (2022), s. 1-36.

Iliadou-Tachou, Sofia, "The Greek-Orthodox Schools of the Ecumenical Patriarchate through the Perspectives of Pre-modernity and Modernity", *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, 5/9 (2011), s. 11-38.

Karaca, Filiz, "Pîşkeş", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, s. 294-296.

Karahasanoglu, Cihan Osmanağaoğlu, *1862 Rum Patrikliği Nizamı Çerçevesinde Fener Rum - Ortodoks Patrikhanesi*, İstanbul 2010.

Kenanoğlu, Macit, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Teb'anın İdaresinde Kullandığı Bir Yöntem Olarak "Ruhanî İltizam" Sistemi", *Dîvân İlmî Araştırmalar*, 14/1 (2003), s. 67-84.

Kenanoğlu, Macit, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, İstanbul 2004.

Kiminas, Demetrius, *The Ecumenical Patriarchate: A History of Its Metropolitanates with Annotated Hierarch Catalogs*, I, USA 2009.

Konortas, Paraskevas, "Tarihi Uzlaşma'dan Entente Cordial'e?: İstanbul Ortodoks Patrikhanesi ile Osmanlı İdaresi Arasında İdeolojik ve Siyasi Amaç Birliği (15. Yüzyıl Ortası – 16. Yüzyıl Sonu)", çev: Yaman Aksu, *Tarihî, Siyasi, Dinî ve Hukuki Açardan Ekümenik Patrikhane*, (der: Cengiz Aktar), İstanbul, 2011, s. 27-69.

Konstantinou, Miltiadis, *The Eastern Orthodox Church: A Brief History*, Oregon 2013.

Kütükoğlu, Mübahat S., "Berat", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. V., s. 472-473.

Kütükoğlu, Mübahat S., "Mürur tezkiresi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, 2006, s.60-61

Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1994.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri I(1580-1838)*, Ankara 1974

Macar, Elçin, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İstanbul 2004.

Mcguckin, John Anthony, *The Orthodox Church: An Introduction To Its History, Doctrine, And Spiritual Culture*, , 2010.

Mcguckin, John Anthony (ed), *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, 2011.

Neale, John Mason, *A History of Holy Eastern Church Part I General Introduction*, London 1850.

Nichols, R. H. "Synod", *An Encyclopedia of Religion*, (ed. V. Ferm), New York 1945.

Ortaylı, İlber "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1985.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev: Fikret İşıltan), Ankara 1981.

Ayşe Özil, Anadolu Rumları: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek, (çev: Ali Özdamar), İstanbul, 2016.

Pantazopoulos N. J., *Church and Law in the Balkan Peninsula During the Ottoman Rule*, Thessaloniki 1967.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri sözlüğü*, C. 2, Ankara 1993.

Papadopoulos, Theodore H., *Studies and Documents Relating to the History of the Greek Church and People under Turkish Domination*, Aldershot 1990.

Papadopoulos, Theodore H., Theodore Papadopoulos, "Orthodox Church and Civil Authority", *Journal of Contemporary History*, 2/4, (1967), s. 201-229.

Papageorgiou, George C., *The Ecumenical Patriarchate and the Greek Nation*, İstanbul 1992.

Roudometof, Victor. "From Rum Millet to Greek Nation: Enlightenment, Secularization, and National Identity in Ottoman Balkan Society, 1453-1821." *Journal of Modern Greek Studies* 16/1, 1998, s.11-48.

Runciman, Steven, *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*, Cambridge 1968.

Satış, İhsan & Ceyhan, Muhammed, "The Ottoman Berats of the Greek Orthodox Patriarch of Jerusalem (1872–1931)", *Journal of Holy Land and Palestine Studies*, 14 (2015), 189-201.

Sezer, Hamiyet, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19.Yüzyıl)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/33 (2003) , ss 105 - 124.

Stamatopoulos, Dimitrios, *The Ecumenical Patriarchate under Ottoman Rule*, İstanbul 1998.

Şahin, M. Süreyya, "Fener Rum Ortodoks Patrikhânesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XII, s. 342-348.

Şahin, M. Süreyya, *Fener Patrikhânesi ve Türkiye*, İstanbul 1980.

Şahin, Nadide, *Hıristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

Tekin, Şinasi, "Türkiye'de XV. Yüzyıla Ait İki Pasaport İl-can Mektubu ve İl-can Name", *Tarih ve Toplum*, 23 (Kasım 1985), s. 9-11.

Tellan, Elif Bayraktar, *The Patriarch and the Sultan: The Struggle for Authority and the Quest for Order in the Eighteenth-Century Ottoman Empire*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2011.

Tellan, Elif Bayraktar, "The Patriarchate of Constantinople and the 'Reform of the Synod' in the 18th Century Ottoman Context", *Chronos*, 39 (2019), s. 7-22

Turan, Açık, "Trabzon Rum Metropolitleri Hakkında Bazı Gözlemler (1610-1670)", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (Journal Of Ottoman Legacy Studies) OMAD*, 4/10 (2017) s. 1-26.

Turan, Ahmet Nezihi, "Bir Pîşkeş Defteri İçin", *OTAM*, 13 (2002), s.59-74.

Turna, Nalan, "Osmanlı İstanbulu'nda İç Pasaport: Mürûr Tezkeresi", *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu (27-29 Mayıs 2014) Bildirileri Kitabı*, (ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Sefa Gürkan), İstanbul, 2014, s. 389-403.

Turna, Nalan, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Topraklarında: Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri: Mürûr Tezkereleri*, İstanbul, 2013.

Victor, Roudometof, "From Rum Millet To Greek Nation: Enlightenment, Secularization, And National Identity In Ottoman Balkan Society, 1453-1821." *Journal Of Modern Greek Studies*, 16/1 (1998), s. 11-48.

Vryonis, Speros, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The Process Of Islamization From Eleventh Through The Fifteenth Century*, Berkeley 1971.

Wright, D. F. "Constantine The Great", *The New International Dictionary Of The Christian Church* (Ed. J. D. Douglas), Michigan 1974, s. 255- 256.

Extended Abstract

The Ottoman Empire, which had a centralized government, had a typical imperial society where various communities coexisted. Within this structure, Orthodox Christians were gathered under the umbrella of the Ecumenical Patriarchate of Constantinople. The 18th century marked a period of change in the Ottoman society and economy, signifying a shift in the role of the Ecumenical Patriarchate of Constantinople. The Patriarch was no longer just a religious leader but was also recognized as a responsible official for maintaining public order and welfare. These changes were reflected in the roles and authorities of other spiritual leaders as well. The 18th century emphasized localization while preserving central authority. In this context, the roles and authorities of the metropolitans adapted to the changes of the period.

Metropolitans in the Ottoman Empire were appointed as spiritual leaders by the patriarchate, but they were also endowed with various administrative, legal, and economic powers. The Ottoman Empire had established official relations with Christian clergy from its early years. The reappointment of the Antalya metropolitan by the sultan in 1399 is the earliest known contact in this regard. This article analyzes the duties of metropolitans, how they came into these positions, the relationships they established, and whether these relationships conferred institutional status upon them. The sources for this study primarily come from the documents found in the archives of the Presidency of State Archives, within the categories of the records of Cevdet, Ali Emirî, İbnülemin, and Bâb-ı Asafî Registers. Data obtained from these documents are analyzed through analytical inquiry and interpreted through cause-and-effect relationships using the historical method. In this regard, we first examine how metropolitans were positioned within the Ottoman system, followed by an exploration of their roles and authorities, and subsequently, we identify the appointment and assignment procedures. Based on these findings, we discuss whether they held positions with institutional significance.

Metropolitans were one of the inheritances transferred from Byzantium to the Ottoman Empire, along with the Ecumenical Patriarchate of Constantinople. Metropolitans held high-ranking positions within the hierarchical structure of the Greek Orthodox Church and were responsible for the administration of churches and congregations in different regions within the jurisdiction of the patriarchate. They were tasked with organizing and overseeing religious ceremonies in their regions, such as the recitation of hymns, prayers, and the distribution of the Holy Communion (Eucharist). Additionally, metropolitans dealt with the management and maintenance of church properties. Safeguarding and caring for church properties were among

their responsibilities. Metropolitans were also responsible for appointing new clergy, providing education and guidance to priests, and ensuring the regular and orderly conduct of church services.

Metropolitans also fulfilled societal duties of the Greek Orthodox Church, including representing the Greek Orthodox community and performing specific public functions. Thus, metropolitans played an influential role in both the religious and social life of the community. It's important to note that not all individuals holding the title of metropolitan can be classified as a single class. Among those referred to as metropolitans, there were individuals who had the authority to participate in the Synod council and have a say in the election or dismissal of the patriarch, while others served as administrative authorities within the regional church organizations.

Metropolitan appointments were initiated by the Patriarchate. The candidate for the position was selected from among respected bishops and presented for the patriarch's approval. The patriarch would then confirm this appointment with an official document bearing his seal and signature. Subsequently, the metropolitan had to seek approval from the central Ottoman government for the appointment to be completed. To finalize the appointments, a "berat" (official decree) had to be issued to the metropolitan by the Ottoman palace. The "berat" served not only as a formal document legitimizing the appointment but also as a symbol granting specific rights and exemptions to the officials.

Metropolitan candidates were required to make a payment known as "pişkeş" in order to receive the "berat." This payment was made directly to the treasury, and a receipt for this payment was communicated to the Patriarchate by the patriarch. Without the payment of "pişkeş," the "berat" would not be granted, making this payment essential for the commencement of the metropolitan's duties. The amount of "pişkeş" could vary depending on factors such as the candidate's seniority, the size and income of the region they were to be assigned to, and competition for the metropolitan position. Therefore, "pişkeş" amounts fluctuated over time. After making the payment, metropolitans would apply to the patriarchate to request their "berats." The Patriarchate would initiate these bureaucratic procedures, and the patriarch would submit the request for the "berat" to the central authorities. While there is no specific rule regarding the time frame within which "berats" had to be obtained, the process was expedited. "Berats" had to be renewed when a term of service ended or in the case of a change in the ruling sultan. In such instances, the "pişkeş" payment would also need to be repeated. Metropolitans could be removed from office by the Patriarchate if they were unable to perform their duties, and they also had the option to resign

voluntarily, in which case they would have to transfer their responsibilities to someone else. Metropolitan officials whose terms had ended could be reappointed if necessary.

Metropolitans were appointed by the Patriarchate and required approval from the Sultan to assume their duties. After their appointments were made, they needed to travel to their assigned locations to begin their service. The state controlled the transportation and security of their journeys. To this end, they had to carry a type of "travel permit" known as "yol hükmü." This document was written to the local authorities of the places they would pass through and included instructions regarding the protection of individuals, preventing disturbances, and providing food and beverages for the metropolitans.

Metropolitans were responsible for carrying out their religious and societal duties in the regions they served, and state officials were not allowed to interfere in their religious affairs. Archive documents show that when such interference occurred, relevant individuals were cautioned. To avoid such problems, warnings were frequently sent to Ottoman provincial officials. Among the public services reflected in the archive records, one of the primary duties of metropolitans was tax collection. They were occasionally assigned as assistants or personally responsible for the collection of a tax known as "mîrî rûsum" from non-Muslims. Additionally, metropolitans were involved in purchasing products from their regions for the palace kitchen. Various problems were encountered while performing these duties. In response to such issues, metropolitans sought assistance from the state through the Patriarchate. The state would then assign central and local authorities to resolve these issues, take preventive measures to avoid their recurrence, and protect the rights of the metropolitans.

In conclusion, metropolitans were individuals with religious authority who also held various public service responsibilities. The examined documents support that metropolitans served as officials within both the Ottoman administrative structure and the Patriarchate, fulfilling social, financial, and, of course, religious duties. According to the sources we have reviewed, there is no doubt that they were institutionally recognized while carrying out these services. The 18th-century Patriarchate organization displayed a consistent approach to institutionalization. The fact that metropolitans fulfilled certain roles primarily within the Patriarchate system clearly indicates that they held an institutional identity within this system. While their primary duty within the Patriarchate was well-known to be of a religious nature, they also had non-religious responsibilities within the organization, such as tax collection and maintaining the societal balance of the community. These two distinct roles

align with the new mission of the Patriarchate in the 18th century. Due to changes in social order and financial developments during this century, the Fener Rum Patriarchate underwent institutional changes. In this regard, the Patriarchate placed increased importance on both maintaining public order and tax collection more than ever before. The sources we have examined indicate that the Patriarchate did not hesitate to use its enforcement power in these matters.

The official attributes of metropolitans were not limited solely to the Patriarchate organization; they also held various duties in different areas of the state. Their involvement in various services within the Ottoman system's functioning indicates another aspect of their institutional identity. The services revealed by archive records suggest that metropolitans could be found not only within the Patriarchate structure but also in various state services. Considering that during this period, the state bureaucracy and the Patriarchate bureaucracy displayed a greater degree of harmony compared to earlier periods, it can be said that metropolitans played an influential role in this regard.

The duties and authorities of metropolitans provide insights into their institutional identities. The sources we have examined concerning metropolitan appointments have been instructive in this regard. The appointment procedure officially recognized metropolitans. This demonstrates that their institutional identity held an official status. Appointments were primarily initiated by the Patriarchate and then required approval from the central state authority. Consequently, receiving the "berat" served as a form of obtaining an "official position." In this context, it is observed that they fulfilled roles not only in religious matters but also in financial, social, and administrative domains. This illustrates that metropolitans possessed both a religious and an official character, indicating a dual institutional identity. Therefore, it wouldn't be inaccurate to say that they had a dual institutional nature.

When evaluating the relationships between the religious and official duties of metropolitans to better understand their institutional characteristics, the following conclusion emerges: Metropolitans had a direct relationship with the Patriarchate but an indirect one with the central bureaucracy. This situation was directly proportional to their responsibilities. Indeed, metropolitans were primarily responsible to the church hierarchy and the Patriarchate. In addition to this, they had various responsibilities in the Ottoman Empire's administrative, legal, economic, and social spheres. Because of these responsibilities, they also had a relationship with the Ottoman central bureaucracy. However, this relationship was more indirect compared to their relationship with the Patriarchate. From this perspective, it can be said that the

Ottoman central authority had an indirect "influence" over the clergy class. It should be noted, though, that the Ottoman state was a structure that exerted its authority throughout all stages of the system. Therefore, the so-called indirect relationship that we have described for metropolitans was by no means loose. In cases of negligence or abuse by any metropolitan in the provinces, this indirect relationship could easily turn into direct intervention. The documents we have examined indicate that this relationship was based on maintaining the functioning of the system.